

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA SİNOP RUMLARI: TEHCİR VE MÜBADELE

Cenk DEMİR*

Yaşasın Hasan Populof!
Yaşasın Mehmed Populof!

Öz

Karadeniz'in küçük bir liman kenti olan Sinop, tarihsel kökeni itibarıyla birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Uzun yıllar devam eden şehrin çok kültürlü yapısı, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar farklı inanç ve etnik grupların karşılıklı ilişkileri şeklinde devam etmişti. Son yüzyıllarda bölgenin hâkim unsurunu Türkler oluştururken Rumlar ise kentin diğer önemli bir etnik yapısını temsil ediyordu. Ne var ki Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandıran savaşlar bu iki ahâlinin birlikteliğini de sonlandırdı. 27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu neticesinde Ermeniler için uygulanan tehcir, daha sonra farklı bir şekilde Rumlar için de geçerli oldu. Bu kapsamda Karadeniz'in çeşitli kentlerinde olduğu gibi Sinop'taki Rumlar da güvenlik kaygıları gerekçesi ile sahilден dâhile sevk edildi. İki yıldan fazla süren bu göç hali, mütareke dönemi ile son buldu ve Rumlar Sinop'a geri döndü. Ancak Millî Mücadele Dönemi'ndeki Pontusçu yapılanma, Sinop'taki bazı Rumların ikinci bir tehcire tabi tutulmasına neden oldu. Türk-Yunan nüfus mübadelesi sonucunda ise Rumlar Sinop'tan ayrıldı. Bu çalışmada, Sinop örneğinden hareketle birliktelikten yol ayrımına giden Türk-Rum ilişkileri mikro ölçekte değerlendirildi. Osmanlı arşiv belgeleri ile temellendirilen çalışma, çeşitli süreli yayınlar, telif ve tetkik eserler ile yapılandırıldı. Böylelikle Sinop'un yüz yıl önceki toplumsal yapısı, iki farklı grubun sosyal çatışmaları ya da paylaşımları özelinden yola çıkılarak aydınlatılmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: *Sinop, Rum, Tehcir, Nüfus Mübadelesi, Karadeniz*

Zito¹ Hasan Populof!
Zito Mehmed Populof!

Abstract

The Greeks of Sinop in the First World War, and the years of the National Struggle: Deportation, and Population Exchange

Sinop, a small port city of the Black Sea, hosted many civilizations as of its historical origin. The multicultural structure of the city, which continued for many years, continued in the form of

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sinop.
E-posta: cenkdemir@sinop.edu.tr. ORCID: 0000-0003-4075-6251
(Makale Gönderim Tarihi: 24.05.2019 - Makale Kabul Tarihi: 18.11.2019)

¹ "Zito" means "hooray" in English which originate from Greek.

mutual relations between different faiths and ethnic groups until the first quarter of the 20th century. In the last centuries the Turks were the dominant elements of the region, while the Greeks represented another important ethnic structure of the city. However, the wars, which accelerated the collapse of the Ottoman Empire, ended the unity between these two communities.

The deportation applied to the Armenians as a result of the relocation and resettlement law dated 27 May 1915, which was applied to the Greeks in a different way. In this context, the Greek from Sinop, as well as various city of the Black Sea, were referred from the shore to the interior due to security concerns. This migration period, which lasted more than two years, ended with the period of armistice of Montrose and the Greeks returned to Sinop. However, the Pontus/Pontic structure in the period of the National Struggle caused some Greeks in Sinop to be subjected to a second deportation. As a result of the exchange of Turkish-Greek population, Greeks left Sinop. In this study, the Turkish-Greek relations from the association to the path of departure from the Sinop sample were evaluated on a micro scale. It was to be structured with the works based on Ottoman archival documents, various periodicals, copyright and examination works. Thus, the social structure of Sinop one hundred years ago, social conflicts or sharing of two different groups were asked to illuminate.

Keywords: *Sinope, Greek, Deportation, Population Exchange, Black Sea*

GİRİŞ

Kentsel yerleşmesi MÖ 700'lere kadar ulaşan tarihi bir şehir olan Sinop, Anadolu'nun Karadeniz'e uzanan en kuzey noktasında bulunmaktadır. Kurulduğu günden itibaren pek çok medeniyetin egemenliğine sahne olan kent, 1214 yılında Türk hâkimiyetine geçti. Kısa bir dönem Trabzon Rum İmparatorluğu'nun sınırlarına dâhil olmasının ardından, Pervaneoğulları ve Candaroğulları tarafından yönetildi. 1461 yılında Osmanlı Devleti Sultanı II. Mehmet (Fatih) tarafından fethedilen Sinop, beylikler döneminden günümüze kadar Türk idaresi altındadır.² Sinop, Osmanlı döneminde Türk, Rum ve Ermeni ahâli ile 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Kafkas ve Kırım muhacirlerine ev sahipliği yapmıştır. 1894 yılında Sinop sancağının merkez kazasında 7.347, Ayancık kazasında 1.396, Boyabat'ta ise 91 Rum yaşıyordu. Sancak genelindeki toplam Rum nüfusu ise 8.834 idi.³ 1903 yılına ait Kastamonu Vilayet Salnâmesi'nde, Sinop sancağının toplam nüfusu 144.064 olarak verilmiştir. Toplam nüfus içerisinde Rumların sayısı ise 6.894'tü.⁴

D. Noti Botzaris'den aktaran Ari Çokona göre 20. yüzyılın başlarında Sinop sancağında 7.986 Rum yaşamaktaydı. Diğer taraftan Sinop merkez kazasının 15.000'i bulan nüfusunun 4.000'i Rum idi. Ekonomisi gemicilik, balıkçılık, tütün ziraatı ve ahşap ürün imalatına dayanırken, şehir yetiştirdiği kuyumcular ve din adamları ile meşhurdu. Buna mukabil Sinop, az da olsa İstanbul ve Rusya'nın liman şehirleri Novorosisk ve Batum'a göç veriyordu. Kentte, tarihi *Theotokos*, *Ayios Vasilios*, *Ayios İoannis*, *Ayios Konstandinos*, *Ayios Theodoros* ve *Ayia Marina* isminde kilise yapıları mevcuttu. Şehrin en büyük kilisesi olan *Evangelistria* ise 1895'teki yangında büyük hasar görmüştü. Şehirdeki Rum cemaatine ait sekiz sınıflı bir erkek okulu, beş sınıflı bir

² Şehrin tarihi geçmişi hakkında bkz. Darkot 1979, s. 683-689.

³ Cuinet 1894, s. 564-565.

⁴ Kastamonu Vilayet Salnâmesi H.1321/M.1903, s. 379.

kız okulu ile bir anaokulu vardı. Öte yandan Rum Ortodoks ibadethanesi olarak sancak genelinde 16 papazın görev yaptığı toplam 14 kilise bulunuyordu. Eğitim kurumları açısından ise Sinop sancağı dâhilinde 17 öğretmenin görev yaptığı ve 581 öğrencinin eğitim gördüğü toplam 11 erkek okulu ile 3 öğretmeni olan 250 öğrencili bir kız okulu yer alıyordu.⁵

5.000 nüfuslu Gerze kazasında ise 645 Rum yaşamaktaydı. Gerzeli Rumlar, bağcılık ve esnaflıkla uğraşıyor, geçici olarak Rusya'ya çalışmaya gidiyordu. Gerek Sinop gerek Gerze'deki Rumlar Rumca konuşmaktaydı. Ayrıca Sinop sancağında yer alan bazı köylerde yaşayan halkın anadili de Rumcaydı. Bunlar, Sinop yakınlarındaki 590 nüfuslu Profitis İlias (Prophet Elijah/İlyas Peygamber) ya da Stavraköy,⁶ 269 nüfuslu Karacaköy, 493 nüfuslu Yukarıköy,⁷ 218 nüfuslu Derviş Yeri ve Reyfes(z)⁸ köyleriydi. Bununla birlikte 93 kişilik Rum cemaate sahip Ayancık kazası ile ona bağlı Rum yerleşiminin olduğu köylerde yaşayan Rumlar ise Türkçe konuşuyordu. Bu köylerin isimleri; Yalu (Yalı), 341 nüfuslu Morza,⁹ Ayandon,¹⁰ 30 haneli Stefani (İstefan),¹¹ 93 nüfuslu Kasapçı, Heladu (Helaldı),¹² Karasuyu, Pinef, 121 nüfuslu Fiarna (Fergene?), 386 nüfuslu Tsaista (Taista/Dayısta)¹³ ve 266 nüfuslu Tosos¹⁴ idi.¹⁵

Millet sistemi gereğince düzenlenen 1914 nüfus istatistiğine göre Kastamonu vilayetine bağlı Sinop sancağında toplam 8.814 Rum yaşıyordu. Söz konusu Rumların sancak içerisindeki dağılımı şu şekildedeydi; Sinop merkez kazasında 4.595, Boyabat'ta 194, Ayancık'ta 1.917, Gerze'de 2.108 Rum vardı.¹⁶ Bu yıllarda Sinop'taki sosyal yapı, gündelik hayat ve Sinop Rumlarına dair bilgi edindiğimiz bir başka kaynak ise Türk edebiyatının önemli yazarlarından Refik Halid Karay'dır.¹⁷ Karay'ın Sinop hatıraları okuyucunun ilgisini çekici betimlemelerle doludur. Mahmut Şevket Paşa suikastı ile irtibatı olduğu gerekçesi ile Sinop'a sürgün edilen Refik Halid Karay, şehre geldiğinde

⁵ Çokona 2016, s. 172.

⁶ Sinop şehir merkezine yaklaşık 15 km uzaklıkta olan bugünkü Hacıoğlu Köyü.

⁷ Bugün Ayancık ilçesine bağlı mahalle.

⁸ Türkeli ilçesine bağlı Yeşiloba köyünün eski adı.

⁹ Türkeli ilçesine bağlı Düzler köyünün eski adı. Gününüzde köy içerisinde *Morza* isminde bir mahalle bulunurken *Morza Panayırı* adında geleneksel bir etkinlik de düzenlenmektedir.

¹⁰ Türkeli ilçesine bağlı Hamamlı köyünün eski adı.

¹¹ Ayancık ilçesine bağlı Çaylıoğlu köyünün eski adı.

¹² Türkeli ilçesine bağlı Güzelkent beldesinin eski adı.

¹³ Türkeli ilçesine bağlı Gaziler köyünün eski adı.

¹⁴ Türkeli ilçesine bağlı Turhan köyünün eski adı.

¹⁵ Çokona 2016, ss. 172-173.

¹⁶ Karpas 2003, s. 218. Yunan iddialarını yansıtan çalışmalardan hareketle Yüksel Küçük tarafından oluşturulan ve 1912 senesine ait olduğu iddia edilen Kastamonu vilayeti nüfus istatistiklerine göre Sinop sancağında 7.986 Rum bulunuyordu ve vilayetin toplam nüfusu 119.467 idi. Söz konusu Rumların 5.689'u Sinop'ta, 1.311'i Ayancık'ta, 986'sı ise Boyabat'ta yaşıyordu. Sancak nüfusunun %92,01'ini Müslümanlar, %6,15'ini Rumlar, 0,24'ünü Ermeniler ve 1,60'ını ise diğer azınlıklar oluşturuyordu. İstatistiklerden anlaşıldığı üzere Kastamonu vilayetine bağlı sancak ve kazalar içerisinde en fazla Rum ise Sinop sancak merkezinde yaşıyordu. Küçük 2019, s. 185, 189.

¹⁷ Karay 2014, ss. 519, 524-525.

önce Sinop İdadî Mektebi'ne, kısa bir süre sonra ise şehirde bulunan bir Rum pansiyonuna yerleşmiş ve iki yıldan fazla bir süre burada kalmıştır.¹⁸ Karay'ın Sinop'a dair anılarında, kentteki Rumlara dair izlere rastlamak da mümkündür. Sinop Hapishanesi memurlarının öğle aralarında yerli ahâlinin Yalı dediği Rum mahallesine gidip, Balıkpazarı'ndaki lokantalarda karnını doyurduğundan, akşama doğru burada istiridye işportalarının dizildiğinden, Rum çocuklarının ise iri bir yengeç cinsi olan pavuryalar sattıklarından bahseden Refik Halid Karay, hikâyelerinde ayrıca Rum kızlarından ve meyhanelerinden de kısaca söz etmektedir.¹⁹

1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaşın İlk Yıllarında Sinop Rumları

19. yüzyılın sonlarına doğru Karadeniz Rumları, ekonomik faaliyetler çerçevesinde tütün ve fındık üretiminin yanı sıra bölgenin kıyı taşımacılığı ile Rusya ve İran'la yapılan ticareti elinde bulunduruyordu. Dolayısıyla yöreye yeni bir Rum burjuvazisi hâkim olmaya başlamıştı. Bu ekonomik güç paralelinde siyasi istekleri de harekete geçirecekti. Her ne kadar Rum münevverlerinin ulusal Hellen idealini benimsemesinin kökleri 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanıyor olsa da özellikle 1908'de Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesinin ardından bu düşüncenin siyasi bir eyleme dönüştürülmesi fikrinin doğduğu görülmektedir. Balkan Savaşları ile gelişecek olan bu düşünce, 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte siyaset gündemine girdi. Dönem itibarıyla önemli bir ekonomik ve aydın çekirdeğin mevcudiyetine karşılık, Pontus hareketi sırasında liderliği dayatan ise kilise oldu.²⁰

Bu noktada Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanına karşılık ordudaki çözümlerin nedenine örnek teşkil edecek gelişmelerden birisi ise Sinop'ta yaşanmıştı. Balkan Savaşları sırasında Osmanlı ordusunda görev yapan birçok Hristiyan asker ordudan firar etmiş, firar eden bazı Rumlar Yunan saflarına geçmişti. Osmanlı tebaasına mensup kimi Rumlar ise gönüllü olarak Yunan ordusuna kaydolmuştu.²¹ Söz konusu gönüllük hareketini canlandırmak ve Yunan Devleti lehine Anadolu Rumları arasında taraftar kazanmak adına çeşitli kentlerde kışkırtıcı eylemler göze çarpmaktaydı. Örneğin Sinop Rum Mektebi Müdürü Levonid Populof Efendi, 2

¹⁸ Karay 2014, s. 526, 532-533.

¹⁹ Karay 2017, s. 80-81.

²⁰ Stefanos Yerasimos, Pontus meselesi ile kilise ilişkisini kısaca şöyle ifade ediyor: Ocak 1908'de Amasya Metropolitliği'ne atanan Germanos Karavengelis, meşrutiyetin hemen ardından görünüşte bir müdafaa örgütü kurmayı gerektirecek herhangi bir yerel huzursuzluk yokken Samsun'da ilk silahlı Rum çete teşkilatını kurdu. Böylelikle Pontus Meselesi denilen olaylar dizisi kıvılcımlanma başladı. Yerasimos'a göre Pontus isyanının kökeni, Balkan Savaşları sırasında kilisenin ve okulun kurtarıcısı olarak tanıtılan Yunan ordusuna karşı, Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği seferberliğe Rumlara riayet etmemesine uzanmaktaydı. Bir yanda düzenli orduya karşı beslenen nefret, bir yanda ulusal duygular, Balkan Savaşı'nın ilk aylarında Rumlara kitleler halinde ordudan firar etmelerine neden olacaktı. Memleketlerine döndüklerinde ise köylü Rumlara, köylerinde yaşamaya cesaret edemeyerek civar mahallerde örgütlenmeye ve kendiliğinden ilk çeteleri kurmaya başladılar. Yerasimos 1988/1989, s. 34-37.

²¹ Kerimoğlu 2006, s. 94.

Haziran 1912 tarihinde Sinop Polis Karakoluna gelerek müşteki sıfatıyla Sinop'ta bulunan bazı Yunan uyruklular ile Sinoplu birkaç Rum'dan şikâyetçi oldu. Şikâyetinin nedeni ise Sinop'ta kalebentliğe mahkûm Yunan vatandaşı Nikola Papanopulo ve Mataranka Filyos ile Sinop'ta ticaretle uğraşan Rum Mankaral biraderlerin kâtipliğini yapan Yorgo Leonidas adındaki şahısların, Yalı Çarşısı'nda bulunan bir kahvehanede oturdukları sırada, kahvehanenin önünden geçerken kendisine saldırmasıydı. Populof'un ifadesine göre Mataranka Filyos adındaki şahıs; *tebrik ederim vatanın muhafazası için cümlemizden asker toplanıyor, deyip ayağa kalkmış ve vatan hainlerine burada hizmet ediyorsun Hasan Populof* dedikten sonra kendisine tokat atmış ve yanındakiler ile beraber üzerine hücum etmişti.²²

Müdürün Türkçe bilmemesinden dolayı ifadesi Sinop Karantina İdaresi Kâtibi Antuan Duçuno tercümanlığında alındı. Levonid Populof Efendi'nin ifadesinin devamında, kendisinin Devlet-i Aliyye hizmetinde çalıştığından dolayı bu şahısların bazı geceler evinin önünden geçerken aşağılamak maksadıyla *yaşasın Hasan Populof!, yaşasın Mehmed Populof!*, diye alaya aldıklarını belirtiliyordu. Ayrıca şikâyetçi olduğu kişilerin, Devlet-i Aliyye aleyhinde faaliyetlerde bulunarak, Rum cemaatine mensup bazı kimseleri Osmanlı ordusunda askerlik etmenin Rum emellerine aykırı olduğu gerekçesi ile firar etmeleri hususunda teşvik ettikleri ve tertibatta buldukları, Osmanlı tebaası arasında fesat karıştırmakla mükellef oldukları gerek Rum mektebi müdürü gerekse karantina kâtibi tarafından beyan edilecekti.

Bu gelişmeler neticesinde Sinop Livası Polis Komiserliği tarafından yazılan iki kıta evrak Sinop mutasarrıflığına gönderildi. Kalebent cezası olan Nikola Papanopulo ve Mataranka Filyos'un Rum mahallesine girmeleri men edildi. Kâtip Yorgo Leonidas'ın Rum ihtiyat askerlerini (yedek askerlerini) bazı kışkırtıcı sözlerle firara teşvik ettiği, ekserisinin bu sebepten dolayı askerken kaçtığı, bir kısmının da firar hazırlığında bulunduğu ve Rum ahâli arasında ise fesat hareketleri neticesinde Yunan emellerine meyil görülmesine neden olduğu anlaşılmıştı. Kastamonu valiliğince Hariciye Nezâreti'ne sevk edilen bu durum ve karşılığında alınan karar gereğince Yunan vatandaşı olan ve fesat hareketinde bulunan söz konusu şahısların Sinop'tan uzaklaştırılmalarına karar verildi.²³ Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı'nın son dönemlerine girilirken Sinoplu Rumlar arasında ayrılıkçı oluşumlara dair birtakım hareketlerin olduğu söylenebilir. Birinci Dünya Savaşı arifesinde ise Sinop'ta ilginç bir gelişme yaşanacaktı. Ortodoks Kilisesi içerisindeki dinî bir çekişme nedeniyle Samsun Metropolitliği'nden alınan emre binaen Sinop'taki Rumlar 17 Haziran 1914'te kentte bulunan kilise ve mekteplerini kapattı. Bu durum şifreli telgrafla Sinop mutasarrıflığından Kastamonu valiliğine iletildi.²⁴

²² Rum mektebi müdürünün tercümanı ile birlikte verdiği ilk ifade sonrası karakoldan çıkıp, yolda yürürken önlerini kesen söz konusu üç şahıs, kendilerini ölümle tehdit etmişti. Bunun üzerine tekrar karakola dönerek, bu durumun da polis tutanaklarına geçirilmesini isteyeceklerdi.

²³ BOA, Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS.), 55/ 24, H.12.081330/M.27.07.1912.

²⁴ BOA, Dâhiliye Nezâreti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.), 430/ 92, R.05.04.1330/M.18.06.1914. Aynı tarihlerde Gerze'deki Rum kilisesi ve mektebi de kapatılmıştı. BOA, DH.ŞFR., 431/38, R.08.04.1330/M.13.06.1914.

Balkan Savaşları'nın ardından başlayacak olan Birinci Dünya Savaş ile birlikte Osmanlı Devleti 3 Ağustos 1914 tarihinde genel seferberlik ilan etti. Seferberlik emrinin ardından ülke genelinde olduğu gibi Sinop sancağı dâhilindeki pek çok kişi de silahaltına alındı. Silahaltına alınanlar arasında Sinoplu Rumlar da vardı. Ne var ki Sinoplu erkeklerin bazılarının askere alınması durumunda, geride kalan ailelerine bakacak kimseleri yoktu. Konu Sinop mutasarrıflığınca Kastamonu valiliğine iletili. Bunun üzerine Kastamonu Valisi Reşid Paşa, geçimlerini sağlamaları için muhtaç ailelere maaş bağlanması hususunda gerekli işlemlerin hızlandırılacağını beyan etti. Diğer taraftan erkekleri askere giden Rum kadınlar, 6 Eylül'de çocukları ile beraber Sinop hükümet binasına gelerek aç kaldıklarını ve kendilerine de maaş bağlanmasını talep etti. Mutasarrıflık makamı tarafından taleplerinin dikkate alınarak, ileride muhtaç Rum ailelerine de maaş tahsis edileceği kendilerine iletili. Ancak bu açıklamadan tatmin olmayan Rum ahâli 7 Eylül 1914 sabahı taleplerini bir kez daha yinelemek maksadıyla tekrar hükümet binası önünde toplandı. İçtima olan ahâli, polis ve jandarma tarafından dağıtıldı. Yaşanan bu gelişmelerin ardından hükümet binasına gelen Çarlık Rusya'nın Sinop Konsolosu Poni Makof(?) ise olaya müdahil oldu. Kendisi, Rus Hükümeti'nin Şark Hıristiyanlarını himaye hakkına haiz olduğunu, bu ailelerin de haklarının konsolosluk nezdinde savunulacağına dair beyanda bulundu. Rus konsolosunun bu çıkışına karşılık, söz konusu ailelerin Osmanlı tebaası olduğu, dolayısıyla Rus Hükümeti'nin himaye hakkının olamayacağı Sinop mutasarrıflığınca konsolosa cevaben bildirildi.²⁵ Açıkçası daha Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olmadan önce Ruslar tarafından sergilenen bu tavır, Rusya'nın Karadeniz'deki çıkarları adına yapacağı girişimler için Rum hamiliği üzerinden meşrû bir zemin oluşturma çabası olarak yorumlanabilir. Zaten kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti de savaşa katılacak, Anadolu'nun Karadeniz kıyıları Rus donanmalarının bombardımanına maruz kalıp, kıyı şeridindeki şehir ve kazalar Ruslar tarafından tehdit edilecekti.

2. Sinop Rumlarının Tehcir Edilmesi

1915 yılındaki Sevk ve İskân Kanunu çerçevesinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde olduğu gibi Sinop'ta öncelikle Ermeniler bu kanuna tabii tutuldu.²⁶ İlerleyen tarihlerde ise Rumlar, Kastamonu vilayetinin iç bölgelerine sevk edildi. Belgelerden anlaşıldığı üzere tehcir edilmeden önce Sinoplu Rumların tutum ve davranışları yerel makamlarca yakından takip edilip, raporlanmıştı. Nisan 1916'da bölgeden gelen haberlere göre sancak dâhilinde Ermeni ve Rumlara ait herhangi bir cemiyet olmadığı ancak daha önce Sinop merkezinde *Perikles Rum Maarifperver*²⁷, *Rum Aile*, *Tenvîr-i*

²⁵ BOA, DH.ŞFR., 440/17, R.25.06.1330/M.07.09.1914.

²⁶ İlgili kanun hükmü gereğince Sinop'tan 106, Boyabat'tan ise 192 Ermeni Kastamonu vilayet merkezine sevk edildi. Yine vilayet dâhilinde Çankırı'dan 2, Taşköprü ve Araç kazalarından 110 ve daha sonra derdest edilen 66 Ermeni ile birlikte Şubat 1916'da toplam 476 Ermeni vilayet merkezine gönderilmiştir. BOA, DH.ŞFR., 510/113, R. 12.12.1331/M. 25.02.1916.

²⁷ *Perikles*, Yunan ve Sinop tarihi açısından önemli bir isimdi ve muhtemelen bilinçli olarak bu isim seçilmişti. Perikles (M.Ö. 495-429) dönemi itibarıyla Atina'nın önde gelen bir devlet adamı ve askeri idi. Kendisi, Timesileon (Timesilaus) isimli bir zorba tarafından yönetilen

Efkâr, Sinoplular, Taşnaksutyun ve Hınçakyan adında 6 cemiyet bulunduğu belirtiliyordu. Bu cemiyetlerden Perikles Rum Maarifperver Cemiyeti ve kulübü, mülkî mahkeme heyetine tahsis edilmişti ve uzun süredir toplanmamıştı. Tenvîr-i Efkâr ve Sinoplular Cemiyeti'nin üyeleri ve idare heyeti, silahlılarına alınmaları nedeniyle seferberlikten itibaren âtıl haldeydi. Taşnaksutyun ve Hınçakyan Cemiyeti üyeleri ise sürgüne gönderilmişti.²⁸

1916'ta Rus birliklerinin Trabzon'u işgal etmesi neticesinde Karadeniz'deki Pontusçu eylemlerde artış oldu. Öyle ki işgal altındaki Trabzon'un batısında yer alan Tirebolu ile Sinop arasında yaşayan Rumlar, Rus işgalinin buldukları bölgelere kadar yayılmasını arzuluyordu.²⁹ Ruslar da Rumlar ile teşrikimesai içerisindeydi ve başlatacakları ayaklanmaları örgütüyorlardı.³⁰ Dolayısıyla Osmanlı Devleti, Ruslar ile iş birliği içerisinde olabileceğini düşündüğü unsurlara yönelik denetimlerini sıkılaştırdı ve her türlü ihbarı dikkate almaya çalıştı. Örneğin bu kapsamda telsiz ve telgraf araçları kullanılarak, Rus yetkililer ile yazışmaların yapıldığına dair bir ihbar yapılmıştı. Bu ihbar üzerine Sinop, Cide, İnebolu, Ereğli ve Zonguldak'ta bulunan Rum, Ermeni ve Fransız mektepler ile kiliselerde aramalar yapıldı. Ancak bu aramalarda telsiz-telgraf alet ve eşyalarına dair herhangi bir şey bulunamadı.³¹

Öte yandan İttihat ve Terakki yönetimi hem boğazların güvenliğini sağlamak hem de müttefik ordularının Anadolu'da çıkarma yapabileceği bölgeleri kontrol altına almak düşüncesi ile Rum tehcirini uygulamaya koydu. Bu maksatla 1915'te Trakya ile Marmara, Ayvalık, Muğla ve Antalya sahillerinde başlayan Rum tehciri, 1916 yılının başlarında İzmir Urla, ardından Kuşadası'nda yapılan sevklerle devam etti. Bâbîâlî'nin tedbir amacıyla daha güvenli olan iç bölgelere sevk etme kararı bütün sahil kesimindeki Rumları kapsamamaktaydı. 1915'te başlayan söz konusu tehcir işlemleri dönem dönem yoğunlaşıp, bazen de tehir edilerek 1917 yazına kadar uygulandı.³² Anadolu'nun batısındaki Rumlar nasıl ki İngiliz ve Fransızları kurtarıcı olarak görüyordu, Karadeniz'deki Rum ahâli de Ruslara karşı aynı hisleri beslemekteydi. Dolayısıyla casusluk ve çete faaliyetlerini göz önünde bulunduran Osmanlı Hükümeti için Karadeniz'de de bir Rum tehciri kaçınılmaz hale geldi.³³ Karadeniz'deki tehcir

Sinop'a 13 savaş gemisi gönderip, Sinop'u bu despottan kurtarmıştı. Daha sonra Atina meclisinden aldığı onayla Sinop'a yerleştirilmek üzere Atinalı 600 gönüllüyü, yelkenliyle Sinop'a göndermişti. Öztürk 2016, s. 293.

²⁸ BOA, DH.EUM.6.Şb., 7/9, H.08.06.1334/M.12.04.1916.

²⁹ Ayrıca Rumların beklentilerini karşılayacak nitelikte bazı Rus yetkililer arasında da Rus ordusunun batıya doğru süren ilerleyişinin Sinop'a kadar devam etmesini, Türk-Rus sınırının Sinop'tan başlaması gerektiğini düşünenler vardı. Yerasimos 1988/1989, s. 37-38.

³⁰ Efiloğlu 2011, s. 261, 290.

³¹ BOA, DH.EUM.6.Şb., 2/49, H.19.02.1333/M.06.01.1915.

³² Mutlu 2011, s. 18-19. İki yıllık bu durum Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na dâhil olup olmayacağına göre bir siyaset izlenmesinden kaynaklanıyordu. Osmanlı'nın öngörüsü Yunanistan'ın savaşa katılacağı yönündeydi ve Yunanistan'daki siyasi gelişmelerin neticesinde Yunan Devleti savaşa müdahil oldu. Yunanistan tarafından 1 Temmuz 1917'de ise Bâbîâlî'ye savaş notası verildi. Efiloğlu 2011, s. 424.

³³ Efiloğlu 2011, s. 407-409.

uygulanması önce 16 Kasım 1916'te Tirebolu Rumlarına yönelik oldu. Ardından Ocak 1917'de önce Samsun ve Giresun'dakiler, Ocak ayının sonunda Bafra Rumları, Şubat 1917'de ise Çarşamba ve Ünye'deki Rumlar buldukları bölgelerden uzaklaştırılarak Ankara vilayetine sevk edildi. Sinop'taki Rumların nakli ise 6 Temmuz 1917'de gerçekleştirildi.³⁴

Ancak Stefanos Yerasimos'un verdiği tarihten önce yani Mayıs 1916'dan itibaren Kastamonu vilayetindeki Rum tehciri başladığı görülmektedir.³⁵ Söz konusu tehcir, Rum ahâlinin tümünü kapsamıyordu. Casusluk ve çetecilik gibi eylemlerde bulunup, askerî yönden sakıncalı olanlara yönelikti. Dolayısıyla Emniyet-i Umûmîye Müdüriyeti tarafından Kastamonu valiliğine gönderilen 15 Mayıs 1916 tarihli telgrafa istinaden, Karadeniz sahillerinde bulunan ve askerî açıdan sakıncalı görülen Rumların iskân ve işçileri sağlanarak, Kastamonu vilayet merkezine ve Sivas'a sevk edilmeleri istenmekteydi.³⁶ Bu arada Kastamonu yerel basınında, 26 Eylül 1915 tarihli geçici kanuna göre vilayet dâhilinde sevke tabii tutulacak kişilerin emvâli hakkında uygulanacak muamele hükümlerine yer verildi.³⁷

Kastamonu vilayetinin sahil kesimindeki Rum ahâlinin sevke tabii tutulması kararından bir süre sonra, Sinop'taki Rumların bazıları kentten kaçmaya teşebbüs etti. Kastamonu valiliğinin 28 Haziran 1916 tarihli telgrafında ifade edildiği üzere, Sinop'ta bulunan 12 Rum kayıkla Rusya'ya firar girişiminde bulunmuştu. Bu gibi eylemlerin tekrarlanmaması adına, sahildeki Rumların dâhile nakledilmesi hususu 5. Kolordu Ahz-ı Asker Riyaseti'ne iletilecekti.³⁸ Diğer taraftan Fener Rum Patrikhanesi göre Sinop ve çevresindeki tehcir uygulaması, 1916 Temmuz'unun sonlarında başladı. Bu kapsamda batıda Türkeli ve Ayancık, Sinop sancak merkezi ve ona bağlı köyler ile doğuda Gerze'den Alaçam'a kadar uzanan sahil şeridindeki Rum ahâli tehcire tabii tutuldu. Böylelikle Sinop, Kastamonu ve Bolu sahillerindeki Rumlar, sekiz günlük yürüyüşün ardından vilayet merkezi olan Kastamonu'ya ulaştı.³⁹ Bu yerleşim yerlerinden, dâhile gönderilenler kısmen daha yakın bölgelere yerleştirildi. Ancak Samsun, Ordu ve Giresun sahillerindeki Rumlar daha uzağa; Sivas, Kastamonu, Çorum ve Yozgat'a sevk edildi.⁴⁰

³⁴ Yerasimos 1988/1989, s. 39-40.

³⁵ Bu dönemde Kastamonu valiliğinin yanı sıra Trabzon, Canik ve Sivas valiliklerine gönderilen şifrelerde, Giresun'dan Sinop'a kadar olan Karadeniz sahilinde, sahile yakın yerleşim yerlerinde ve eşkıyalığın yoğun olduğu bölgelerdeki köyler boşaltılmıştır. Ancak Karadeniz sahillerinin hangi noktalarından, kaç kişinin sevk edildiği bilinmemektedir. Ayrıca Talat Paşa, önce yetkililerden boşaltılacak yerleri tespit etmelerini istemiş, ardından gönderdiği talimat neticesinde sevke başlanmıştır. Efiloğlu 2011, s. 293.

³⁶ BOA, DH.ŞFR., 64/28, 29, 30, H.12.07.1334/M.15.05.1916.

³⁷ *Köroğlu Gazetesi* 1332, S. 362-365, s.1-2. Diğer taraftan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kastamonu'daki yayın organı olan Köroğlu Gazetesi (1908-1918)'nin, Ocak 1916 ile Ekim 1918 tarihleri arasındaki nüshalarında vilayet dâhilindeki tehcir hareketliliğine dair ayrıntılı haberlerin yer almadığı görülmüştür.

³⁸ BOA, DH.ŞFR., 524/45, R.15.04.1332/M. 28.06.1916.

³⁹ Greek Patriarchate 1919, s. 119.

⁴⁰ Efiloğlu 2011, s. 310.

Sinop'taki sevk sırasında Reji İdaresi'nde çalışan Rum memurların da Kastamonu'ya gönderilmesi istenmiş fakat yapılan şikâyet neticesinde durumları incelenen bu kişilerin askerî tedbirler gereği aynı muameleye tabi tutulmaları uygun görülmüştü.⁴¹ Kısa bir süre sonra Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'nce Kastamonu vilayetinin Karadeniz sahillerinde ikamet edip, vilayetin iç bölgelerine tehcir edilen Rumların sayısı ile ilgi malumat yerel makamlardan talep edildi. Kastamonu valiliği tarafından verilen bilgiye göre 9 Ağustos 1916 tarihi itibarıyla sahilden dâhile 6.076 Rum sevk edilmişti. Bu kişiler Çankırı, Çerkeş, Tosya, Safranbolu, Araç, Daday ve Taşköprü kazaları ile Kastamonu merkez kazasına yerleştirilmişti. Bir grup Rum'un da sevk edilip, henüz iskân bölgelerine ulaşmadığı Kastamonu Valisi Atif Bey tarafından bildiriliyordu.⁴² Ayrıca tehcir sırasında Rumların arasına karışan Yunan uyruklu bazı kişilerin olduğu, Yunanistan sefaretinin müracaatı sonucu anlaşılmıştı. Bir süre sonra bu kişilerin buldukları bölgelerden ayrılıp, İstanbul'a gitmelerine izin verildi.⁴³

Ermeni tehciri sırasında, Ermenilerin geride bıraktığı metruk menkul ve gayrimenkul mallarının her türlü işlemlerini denetlemek ve yürütmek üzere 10 Haziran 1915'te Emvâl-i Metrûke Komisyonları kuruldu. Bu komisyonlardan birisi ise Kastamonu'da faaliyete geçti. Emvâl-i Metrûke Komisyonları, Kasım 1915'te Tasfiye Komisyonlarına dönüştürüldü. Ardından Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde 40'ın üzerinde Tasfiye Komisyonları teşkil edildi ve bu komisyonlardan birisi Kastamonu faaliyet gösterdi.⁴⁴ Emvâl-i metrûkenin satış işlemlerinin düzenlenmesi için Kastamonu Merkez Kadısı Muhaleddin Molla Beyefendi naipliğe, oluşturulan komisyonun fahri azalığına ise Ziraat Müdürü Hilmi Bey ile Belediye Reisi Vekili Mehmed Efendi atanmıştı.⁴⁵ Kastamonu Tasfiye Komisyonu Naipliği'nin 25 Eylül 1916 tarihli Kastamonu Vilayeti Gazetesi'nde yayınlanan ilanına göre Ermeni ve Rum tehciri sırasında hak ihlali yapıldığı iddiasında olanların, Osmanlı toprakları dâhilinde yaşıyor ise 14 Ağustos 1916 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere iki ay içerisinde bir dilekçe ile komisyona başvurmaları isteniyordu. Şayet bu kişiler Osmanlı sınırları dışında bulunuyorlarsa dört ay zarfında başvurularını yapabilecekleri ilgi ilanda belirtiliyordu.⁴⁶

Bu ilandan bir süre sonra Sinoplu olup hükümet kararı ile Taşköprü kazasına sevk edilen bir grup Rum, çoğunluğunun bedel-i nakdî ödemesine karşılık tehcire tabi tutuldukları için itiraz edip, şan ve şerefleri için memleketlerine iade edilme talebinde bulundu.⁴⁷ Yine Sinop ve Gerze'deki Rumlar, tehcir kararı nedeniyle aileleri ile birlikte

⁴¹ BOA, DH.ŞFR., 65/204, H.12.09.1334/M.13.07.1916; DH.ŞFR., 525/53, R.01.05.1332/M.14.07.1916.

⁴² BOA, DH.ŞFR., 528/19, R.27.05.1332/M.09.08.1916.

⁴³ Örneğin Sinop'tan Kastamonu'ya gönderilenler arasında Yunan uyruklu Mihal Yanoş, biraderi ve ailesi de yer alıyordu. Yaptıkları itiraz neticesinde 7 kişilik bu grubun, Sinop üzerinden İstanbul'a gitmelerine müsaade edilmiştir. BOA, DH.ŞFR., 67/18, H.16.10.1334/M.16.08.1916; DH.ŞFR., 70/241, H.17.02.1335/M.13.12.1916; DH.EUM.6.Şb., 17/52, H.01.03.1335/M.26.12.1916.

⁴⁴ Onaran 2013, s. 336-344.

⁴⁵ *Kastamonu Vilayet Gazetesi* 1332, S. 2165, s. 1.

⁴⁶ *Kastamonu Vilayet Gazetesi* 1332, S. 2168, s. 2.

⁴⁷ İade talebinde bulunan kişilerin isimlerinin de yer aldığı telgraf sureti için bkz. BOA, DH.EUM.3.Şb., 17/15, H.13.02.1335/M.09.12.1916.

yanlarına hiçbir şey almadan Boyabat'a nakledilmelerine itiraz etmişlerdi. Bu kişiler, bedel-i nakdî ödedikleri halde askerlik hizmetine alınmak istendiğini ve böyle bir durum sonucunda ise ailelerinin perişan olacağını belirtmişlerdi. Dolayısıyla hiç olmazsa ailelerinin Sinop ve Gerze'ye eski yerlerine dönmelerine müsaade edilmesi hususunda talepte bulunulmuştu.⁴⁸

Kastamonu vilayetinin, Karadeniz sahillerinde ve sahile yakın kesimlerinde oturan Rumların buldukları yerlerden dâhile sevk edilmeye başlamalarından bir yıl sonra, vilayetin kıyı bölgelerinde neredeyse Rum kalmadı. Kastamonu Valisi Atf Bey tarafından gönderilen 7 Temmuz 1917 tarihli telgrafta da bu hususa dikkat çekiliyordu. Atf Bey imzasını taşıyan ilgili yazıda, sahilde bulunan Rumların daha önceden iç kesimlere sevk edildiği için sahil şeridinde Osmanlı veya Yunan tebaasına mensup Rum'un bulunmadığı ifade edilmekteydi.⁴⁹

Öte yandan Ruslar tarafından Mart 1915'den itibaren Doğu Karadeniz ve Erzurum civarında başlayan ve Nisan 1916'da Trabzon'un işgaline kadar geçen süre zarfında, yaklaşık 1.2 milyon Müslüman muhacir⁵⁰ batıya doğru göç etmek zorunda kaldı. Bu muhaceret grubundan bazıları ise Sinop ve çevresine iskân edildi. 1916'nın başlarında Sinop'a ilk ulaşan muhacir kabileleri ağırlıklı olarak Rize ve dolaylarından gelen Müslüman ahâlden oluşuyordu. 18 Nisan 1916'da Trabzon'un Ruslar tarafından işgal edilmesinin ardından Sinop'taki muhacir sayısında daha fazla bir artış yaşandı.⁵¹ Bu gelişmeler karşısında Emniyet-i Umûmîye Müdüriyeti, Kastamonu vilayetine gönderdiği şifreli telgrafta Sinop'a gelen muhacir kabilelerinin istirahat ve iaşelerinin temin edilmesi için gereğinin yapılmasını istedi. Kastamonu valiliğince gönderilen cevapta ise muhacirlerin istirahat ve iaşe ihtiyaçlarının karşılanmakta olduğu ifade ediliyordu.⁵²

Doğu Karadeniz'den gelen muhacirlerin iskân sorunları, tehcir sonrası boşaltılan Rum hanelerin kendilerine tahsis edilmesi ile çözülmeye çalışıldı. Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyeti tarafından Sinop'taki muhacirlere Rumlardan kalan binaların tahsis edilmesi istendi. Müdüriyetin bu isteği kısa sürede yerine getirilip, Rum haneleri muhacirlere tahsis edildi.⁵³ Ne var ki kısa bir süre içerisinde Sinop'taki mevcut boş haneler doldu ve

⁴⁸ BOA, DH.EUM.3.Şb., 17/49, H.28.02.1335/M.24.12.1916.

⁴⁹ BOA, DH.ŞFR., 558/93, R.07.05.1333/M.07.07.1917.

⁵⁰ Savaşlar nedeniyle Osmanlı coğrafyasında kitlesel boyutta göçler yaşanmıştır. Bu çalışma sırasında istifade edilen vesikalarda da olduğu gibi Osmanlı belgelerinde söz konusu kişiler *mülteci* olarak tanımlanmıştır. Mülteci, olağanüstü şartlar ortadan kalktığında evine ve yurduna dönme düşüncesindedir. Ama dönemmez de başka bir yerde iskâna tabi tutulursa *muhacir* niteliği kazanmaktadır. Nedim İpek'e göre bunların baştan itibaren savaş sonrası yerlerine dönebilme şansı olmayacağı bilindiğinden muhacir kelimesi çok daha gerçekçi ve uygun düşmektedir. İpek 2014, s.14-15. Dolayısıyla İpek'in yaptığı açıklama dikkate alınarak, bu çalışmada mülteci kelimesi yerine muhacir ifadesi kullanılmıştır.

⁵¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında Karadeniz'deki muhaceret için bkz. Tekir 2016, s. 43-65.

⁵² BOA, DH.ŞFR., 61/41, H.12.04.1334/M.17.02.1916.

⁵³ BOA, DH.ŞFR., 69/146, H.05.01.1335/M.01.11.1916.

kaza merkezindeki erzak yetersiz gelmeye başladı.⁵⁴ Ayrıca Canik bölgesinden firar ederek Sinop'a gelen muhacirlerin olduğu anlaşılmaktaydı. Bu konuda gerekli tedbirlerin alınması için âzamî düzeyde özen gösterilmesi, Samsun livasından Sinop'a hiçbir ferdin gitmesine meydan verilmemesi, Kastamonu vilayetince Samsun mutasarrıflığına gönderilen 10 Nisan 1917 tarihli şifreli telgrafta belirtiliyordu. Sinop'a gelen muhacirlerin iskânında yaşanan dikkat çekici bir başka durum ise Rumlar tarafından boşaltılan hanelere servet sahibi zenginlerin yerleştirilip, muhtaç durumdakilerin koruma altına alınmayışıydı. Sorun ise muhacirlerin iskânı ile ilgilenmesi gereken vilayet memurlarının görevlerini kötüye kullanmaları ve işgüzarlıklarından kaynaklanıyordu.⁵⁵

Diğer taraftan Eylül ve Aralık 1917'de ağırlıklı olarak Rumların yaşadığı Varoş Mahallesi'nde iki yangın vakası yaşandı. Bu yangın, gerek bir şekilde tehciye uğramayıp, yerinde kalan Rumları gerekse Rumlardan boşalan meskenlere yerleştirilen Müslüman muhacir ahâliyi çok zor durumda bıraktı. İlk vaka, 13 Eylül 1917 tarihinde bir muhacirin ikamet ettiği hanede çıkan yangın neticesinde yaşandı. Kısa sürede büyüyen ve çevredeki hanelere sıçrayan yangın sonucunda yaklaşık 400 ev ile Düyûn-u Umûmîye binası, Karantina İdaresi, polis karakolu, iki kilise ve pek çok dükkân yandı.⁵⁶ Yangın nedeniyle evlerini kaybeden Rumlar, yardıma muhtaç bir şekilde açığa kaldı. Rum ailelerin sıkıntılarının giderilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için Kastamonu valiliğince hazineden uygun miktarda para talep edildi.⁵⁷ Bunun üzerine Meclis-i Vükelâca yardıma muhtaç Rum ailelerinin ihtiyaçlarının gayr-i melhûzadan karşılanıp, 30.000 kuruşun yangın mağdurlarının ihtiyaçları için tahsisine karar kılındı.⁵⁸ Ancak Eylül ayında vuku bulan bu olayın daha yaraları sarılmamışken Varoş Mahallesi'nde ikinci bir yangın vakası yaşandı. 17 Aralık 1917 Pazar günü kazayla çıkan yangın sonucu 213 hane yandı. Daha önceki yangın vakasında olduğu gibi mülki idarece hemen yangın mağdurları Sinop'taki uygun mahallere yerleştirildi.⁵⁹

⁵⁴ Sinop ve ona bağlı kazalarında çeşitli nedenlerden dolayı 1917'te kıtlık yaşanmaktaydı. Bu hususta Ankara Valisi Reşid Bey'den Sinop ve çevresine erzak temini talep edilirken kendisinin Dâhiliye Nezâretine verdiği cevapta ise mevcut zahirenin Ankara vilayetine bile yetmeyeceğinden, istenilen ihtiyacın tedarik ve temininin mümkün olamayacağı bildirilmişti. Esin ve Etöz 2014, s. 24.

⁵⁵ BOA, DH.ŞFR., 75/102, H.17.06.1335/M.10.04.1917.

⁵⁶ Yangın sonrası Varoş Mahallesi'ndeki muhacirler Sinop'taki mektep, medrese ve camilere geçici olarak yerleştirildi. Ancak buralarda uzun süreli barınmaları imkânsız olduğundan başka mahallere nakledilmeleri hâsıl oldu. Bir dizi yazışma sonrası Sinop'taki muhacirlerin bir kısmının Ankara merkez sancağına sevk edilmesine karar verildi. Geriye kalanların ise vilayetçe uyum mahallere yerleştirilmesi istendi. BOA, DH.ŞFR., 565/87, R.15.07.1333/M.15.09.1917; DH.ŞFR., 79/138, H.02.12.1335/M.19.09.1917.

⁵⁷ BOA, DH.ŞFR., 566/16, R.18.07.1333/M.18.09.1917.

⁵⁸ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.), 209/56, H.06.12.1335/M.23.09.1917; Bâbîâlî Evrak Odası Evrakı (BEO), 4485/336357, H.09.12.1335/M.26.09.1917; Dâhiliye Nezâreti İdare-i Umûmîye Evrakı Ekleri (DH.İ.UM.EK.), 39/44, H.16.12.1335/M.03.10.1917.

⁵⁹ BOA, DH.ŞFR., 574/58, R.22.10.1333/M.22.12.1917.

Bu arada savaş bitmeden önce Ocak 1918'te Kastamonu'daki 64 Rum aile memleketlerine sevk edildi, toplam 534 kişilik bu gruptan 33'ü Sinop'a döndü.⁶⁰ Fakat 13 Ağustos 1918 tarihli şifreli telgrafta, Kastamonu vilayeti sahillerinden tehcir edilen 998 hanede yaşayan 4.303 Rum, Sinop-Kastamonu yolu üzerinde bulunan kazalardakiler de dâhil olacak şekilde Çankırı kazasına iskân edilmelerinin uygun olduğu ifade edilmişti.⁶¹ Bu arada sevke tabii tutulmayan ya da bir şekilde memleketlerine dönmüş olup, kıyı kesiminde yaşayan Rum kadın, çocuk ya da asker aileleri vardı. Bunların emvâl-i metruk ve gayr-i metrukelerin hakkında ise Sinop mutasarrıflığından bilgi istemekteydi.⁶² Eylül 1918'te sahil bölgelerinden iç kesimlere nakledilen Rumların yerleştirildikleri bölgeler, hane ve nüfus sayıları Dâhiliye Nezâretine bildirildi. Buna göre Kastamonu vilayet merkezinde 194 hanede 921, Tosya'daki 17 hanede 86, Daday'da 126 hanede 576, Taşköprü'de 69 hanede 305 Rum nüfus mevcut olup, bu bölgelerdeki toplamda 406 hanede 1.888 Rum vardı. Aynı dönemde Sinop'ta 82 Rum bulunup, bölgedeki 70 Rum ise yabancı ülkelere firar ya da göç etmişti. Ayrıca daha önce 5 Rum, Rus savaş gemilerinde çalışmak üzere Sinop'tan kayıklarla kaçıyordu.⁶³

3. Sinoplu Rumların Tehcirden Dönüşü

Artık Birinci Dünya Savaşı sona ermiş ve Osmanlı Devleti bu mücadeleyi kaybetmişti. Savaş sonrası 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ağır antlaşma maddeleri ise Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hızla uygulanmaya başladı. Bu sırada savaş yıllarında tehcire tabi tutulan Ermeni ve Rum ahâli de işgal kuvvetlerinin hamiliğinde terk ettikleri bölgelere geri döndü. Söz konusu durum Kastamonu vilayetindeki Ermeni ve Rumları için de geçerli oldu. Aslında Nisan 1918'den itibaren Meclis-i Vükelâ tarafından Ermeni, Rum ve Suriye taraflarında tehcire maruz kalıp, altmış yaşını geçen ve yardıma muhtaç olanların dönmesi kararlaştırılmıştı. Dolayısıyla tehcir kapsamında gidenlerin yerlerine geri dönmesi adına bu ve benzeri kararlar etkili oldu. 1918 Ekim ayının ortalarına gelindiğinde ise Rum ve Ermeni mültecilerin iskânına yönelik çalışmalar kısmen tamamlandı. Gayrimüslim tebaanın iskânı başladığında bu iş, Dâhiliye Nezâreti kontrolündeki Aşâir ve Muhâcirin Müdiriyet-i Umûmîyesi tarafından yürütüldü. İskân çalışmaları ise Kasım ayının başından itibaren hız kazandı.⁶⁴

25 Kasım 1918 tarihli ve Kastamonu Vali Vekili Lütfi Bey imzalı şifreli telgrafta, iç bölgelere sevk edilmiş olan Müslim ve gayrimüslim kimselerin memleketlerine geri dönmelerine müsaade edildiği için bu kişilerin de iadesine başlanıldığı belirtiliyordu. Bu hususta Sinop mutasarrıflığından geri dönenlere karşı yapılan muamelenin yazı ile bildirilmesi ve bir taraftan da Rum emvâl-i metrukeleri hakkında malumat verilmesi istenmekteydi.⁶⁵ İlgili telgrafta istinaden gönderilen cevap

⁶⁰ BOA, DH.ŞFR., 603/67, R.22.11.1334/M.24.01.1918.

⁶¹ BOA, DH.ŞFR., 592/40, R.13.08.1334/M.13.10.1918.

⁶² BOA, DH.ŞFR., 592/115, R.18.08.1334/M.18.10.1918.

⁶³ BOA, DH.ŞFR., 589/71, R.14.07.1334/M.14.09.1918.

⁶⁴ Atnur 1994, s. 121-122, 124, 126.

⁶⁵ BOA, DH.ŞFR., 596/67, R.25.09.1334/M.25.11.1918.

yazısında, Sinop'un Ayancık kazası ve ona bağlı köylerdeki 320 hanede yaşayan 1.214 Rum dâhile sevk edilmişti. Sevk edilenlerden 200 hanede yaşayan yaklaşık 800 Rum Ayancık'a geri döndü. Daha sonra geriye kalan 120 hanedeki 414 Rum'dan, yalnız 60 hane yani 250 Rum nüfus tekrar Ayancık'a iskân edildi. Sinop kent merkezinden ise 2.423 Rum tehcire tabi tutulmuştu. 30 Ekim 1918 Mondros mütarekesi sonrası ise 827'si Sinop'a geri döndü ve evlerine yerleştirildi. Geriye kalan 1.596 Rum'dan bazıları 1917 yılında yaşanan yangın faciası yüzünden evlerini kaybetmişti. Bazı Rumların haneleri ise Rus işgali nedeniyle Doğu Karadeniz bölgesinden Sinop'a gelen muhacirlere kiralanmıştı. Bu yanan veya kiralanmış hanelere dair kayıt tutulmadığı için de Sinop'a dönen çoğu Rum iskân sorunu yaşadı.⁶⁶ Açıkçası konut sıkıntısını gidermek pekte kolay görünmüyordu. Lâkin ihtiyaç sahiplerinin diğer sıkıntıları imkânlar dâhilinde giderilmeye çalışıldı. Bu kapsamda, iç bölgelerden sahil kesimlerine geri dönen fakir ve muhtaç Rumlara geçimlerini sağlamaları için tohumluk tahıl yardımı yapılmasına karar verildi. İhtiyaçların tamamının karşılanmaması halinde ise bedeli devlet hazinesinden ödenmek üzere pazardan satın alınarak muhtaç Rumlara dağıtılması Dâhiliye Nezâreti tarafından Ziraat Nezâretine tebliğ edildi.⁶⁷

Tehcir sonrası Sinop'a döndükleri zaman yaşadıkları iskân sorununu çözmek için hükümetin birtakım girişimleri oldu. Örneğin 15 Nisan 1919 tarihli şifreli telgrafta, üç yıl önce tehcir nedeni ile iç kesimlere gönderilip, tekrar Sinop'un Varoş Mahallesi'ne dönen ve yangın nedeniyle evlerini kaybeden Rum ve Ermeni ahâlinin ve İslâm mahallesindeki bir kısım Müslümanın, yardım beklentilerini hükümete müracaat ederek iletmeleri isteniyordu. Müracaat ettikleri takdirde, 1917'de yanan hanelerini yeniden yapmaları için Sinop ormanlarından ücretsiz olarak kereste ihtiyaçlarını karşılamalarına müsaade edileceği belirtiliyordu.⁶⁸

Öte yandan Dâhiliye Nezâreti'nin, Kastamonu vilayeti dâhilindeki Rum emvâl-i metrükeleri hakkında bilgilendirilme isteğine karşılık, Sinop sancağı mutasarrıflığınca sancak dâhilindeki Rum mallarına dair bilgi verildi. Buna göre Sinop belediyesi tarafından kent merkezinde satılan herhangi bir Rum emvâl-i metrûkesi bulunmamaktaydı. Ancak Rum tehciri sırasında Sinop merkez kazasına bağlı Kılıçlı, İstavran (Hacıoğlu), Çiftlik, Demirci ve Karacaköy karyelerindeki Rumlara ait tarlalardaki mahsulât henüz biçilmeden terk edildiği için görevli memurlar aracılığı ile köy ahâlisine biçirilip, defterlere kaydedilmiş ve Sinop kent merkezine nakledilmişti. Osmanlı Hükümeti'nden alınan 10 Şubat 1917 tarihli ve 1130 numaralı telgrafa binaen yapılan bu uygulama sonucu, tarlalardan elde edilen mahsulât ise bölge halkının ihtiyacı için bedeli karşılığında belediye tarafından satılmıştı. Yine 1916-1917 yılları arasında yukarıda adı geçen karyelerden tehcir edilen Rumlara ait tütün mahsulâtı da Sinop Reji

⁶⁶ Ayrıca aynı dönemde İnebolu'da 423 hanede yaşayan 1.834 Rum, Cide'de 36 hanede bulunan 212 Rum, tehcir nedeniyle dâhile gönderilmiştir. Öte yandan İnebolu'ya dönen Rumlara ait haneler boş olduğundan dolayı bunların iskân edilmesinde bir sıkıntı yaşanmamıştı. Ancak Cide'ye geri dönen 25 Rum aile, kendilerine ait evlerin muhacirler tarafından işgal edilmesinden dolayı yerleşme sorunu yaşadı. BOA, DH.ŞFR., 597/110, R.08.10.1334/M.08.12.1918.

⁶⁷ BOA, DH.ŞFR., 607/48, R.24.12.1334/M.24.02.1918.

⁶⁸ BOA, DH.ŞFR., 615/61, R.15.02.1335/M.15.04.1919.

İdaresi'nce yarısı veya üçte biri oranında Müslüman ahâli tarafından alınmak üzere bölgedeki köylülere toplattırılıp, Sinop'taki reji ambarlarına getirilmişti. Reji tarafından satılıp, elde edilen tütün hâsılatından Rum sahiplerinin paylarına düşen miktarlar ise tehcirden geri döndükleri zaman kendilerine tümü ile verilmiştir. İlgili yazının yazıldığı 26 Haziran 1920 itibarıyla henüz müracaat etmeyen sadece bir şahsın hissesi reji idaresinde muhafaza edilmekteydi. Bunlardan başka Rumlara ait eşya ve emvâl nakil edilmeyip, hükümet yetkilileri veya Sinop belediyesi tarafından satılmadığı da ayrıca vurgulanıyordu.

Tehcir edilen Rumların tarlalarının boş kalmaması için adı geçen karyelerdeki ahâli tarafından ve liva muhasebesince yapılan müracaat neticesinde ilgili makamların da oluru ile Rumlara ait bazı tarlalar, Sinop Livası Meclis-i İdaresi'nin 29 Mart 1916 tarihli ve 7945/16475 numaralı kararı gereğince açık artırma ile kiraya verilmişti. Gerek daha önceden satılan zahireden elde edilen gelirden gerekse kiraya verilen bu tarlaların kira bedelleri karşılığında, 37.713 kuruş 15 para toplanmıştı. Bu kapsamda toplanan gelirin 28.296 kuruş 15 paralık kısmı, tehcirden dönen ve müracaat eden mal sahibi Rumlara ödendi. Henüz müracaat etmeyenlere ait 6.060 kuruş 25 para ise Ziraat Bankası'nda muhafaza edildi. Başvurdukları takdirde kendilerine de ödeme yapılacaktı. Rumlara ait tarlalardaki mahsulâtı biçirtmek ve nakledilmesi için görevlendirilen iki memurun icraat ve masraflarına karşılık, tarla sahiplerinin hak ettiği önceki alacaklarından %10 hesabıyla yani 3.356 kuruş da henüz söz konusu memurlara verilmeyerek Ziraat Bankası'nın hesaplarında tutuluyordu.

Dâhiliye Nezâreti'nin ilgili yazısına binaen Sinop mutasarrıflığına verilen cevaba göre 1918 yılında ise Rum mallarından ne bir gelir ne de bir aidat elde edilmişti. Sinop merkez kazası dâhilindeki kasaba ve köylere bağlı olan Rumlar, hükümetten gelen emir gereğince iç bölgelere sevk edilmişlerse de hiç kimsenin emvâl-i menkûlüne ve gayr-ı menkûlesine el konulmamıştı. Ani bir şekilde gerçekleşen bu tehcir neticesinde eşyalarını geride bırakan Rumlara ait malların kötüye kullanılmasına dair vakaların olup, olmadığının meçhul olduğu da Sinop mutasarrıflığına ifade edilmekteydi. Ayrıca dâhile sevk edilen Rum nüfusun miktarının kesin olarak tespit edilemediği, haklarında gereken vergi tahsisatını gerçekleştirmek ve sayılarının belirlenmesi için de bir komisyonun kurulmasına ihtiyaç duyulduğu belirtiliyordu. Lâkin dönem itibarıyla Rumlara ait emvâl-i metrûkenin kayıt ve tespitinin yapılamaması ise önemli bir eksiklik olarak görülüyordu. Bu konuda emir, idare ve muhafaza sorumluluğunun, o dönem Sinop mutasarrıflığı vekâletinde bulunan İsmail Hakkı Bey'e⁶⁹ ait olduğu, ilgili hususta kendisinden istifade edilmesi gerektiği, Sinop Mutasarrıflığı Mektupçusu Cahid Bey tarafından kaleme alınan yazıda arz olunmaktaydı.⁷⁰

Mültecilerin sevk işlemleri ile menkul ve gayrimenkullerinin kendilerine teslim edilmesi, yerel ve yabancı makamlardan oluşan komisyonlar vasıtası ile gerçekleşti.⁷¹

⁶⁹ Ancak kendisi 8 Şubat 1920 tarihinden itibaren Gelibolu muhasebeciliği görevini yürütmeye başlamıştı.

⁷⁰ BCA, Fon Kodu: 272.0.0.10 / Emvâl-i Metrûke, Yer Nu.: 2.11.13, Tarih: 26.06.1920.

⁷¹ Atnur 1994, s. 139.

Aynı şekilde Kastamonu vilayet merkezindeki Ermeni ve Rum ailelerinin geldikleri mahallere iadesi için yetkililer tarafından komisyonlar oluşturuldu. Kastamonu'daki Tasfiye Komisyonu, Dava Vekili Bosnalı İzzet Efendi'nin de içinde yer aldığı Ermeni ve Rum üyelerden kurulmuştu. Bir de İngiliz irtibat subayının bulunduğu bu komisyon Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin etkisi altında çalışıyordu.⁷² Ancak bu komisyon üyelerinin, Kastamonu'daki icraatlarına dair detaylı arşiv belgelerine sahip değiliz. Sadece komisyonda yer alanların, yevmiyeleri ile kırtasiye bedelleri ve diğer masraflarının seferberlik tahsisatından ödenmesini ifade eden birkaç belgeye ulaşılmıştır.⁷³

4. Millî Mücadele Dönemi'nde Sinop Rumları

Birinci Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi 1919 yılına gelindiğinde de Karadeniz'de bir Pontus Hükümeti teşkil etme düşüncesi ile Rumların birtakım teşebbüsleri ve çetecilik faaliyetleri oldu. Bu tip hareketlerin, Kastamonu vilayetindeki durumu hakkında ise Emniyet-i Umûmîye Müdüriyeti malumat verilmesini isteyecekti.⁷⁴ Bu arada 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı'nda ise Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen taraflara uygulanacak muameleler görüşülmeye başlamıştı. Bu durum, Karadeniz'de bir Pontus Devleti kurmak için Rumları harekete geçirdi. Rumların bu hareketliliği Osmanlı Hükümeti tarafından yakından takip ediliyordu. İnebolu'dan Hopa'ya kadar Rumların bir Pontus Hükümeti kurma çalışması içinde olduğu, idaresinin de Yunanistan'a verileceği duyumları karşısında yerel makamlar uyarıldı.⁷⁵ Örneğin Gerze Kaymakamlığı'ndan alınan bir telgrafta, Gerze Rumlarından bazılarının Samsun'a gidip Samsun Rum Metropoliti ile görüştüğü, Gerzeli Sarioğlu Kıryako isimindeki bir şahsın Gerze'deki Rumlara, Karadeniz havalisinin Rum idaresine geçeceği şeklinde beyanlarda bulunduğu ifade ediliyordu.⁷⁶

Mütareke dönemi ile birlikte Sinop sancağındaki Rumlar arasında da Pontus Hükümeti kurulması için bir örgütlenme ve çetecilik faaliyetleri gözlemlenmeye başlamıştı. Bu örgütlenme çalışmaları ise başta İngiliz ve Yunan Hükümetleri olmak üzere İtilaf Devletleri'nce desteklendi.⁷⁷ Kötü hava koşullarında doğal bir limana sahip

⁷² Dinamo 1974, s. 259.

⁷³ BOA, DH.ŞFR., 657/49, 50, R.24.12.1334/M.24.02.1918; DH.ŞFR., 95/23, H.01.04.1337/M.04.01.1919.

⁷⁴ BOA, DH.ŞFR., 96/233, H.18.05.1337/M.19.02.1919.

⁷⁵ Karadeniz'de bir Pontus Devleti kurmak amacıyla teşkilatlanılan bölge Rumları, Paris Barış Konferansı'nda seslerini duyurmak adına Trabzon Metropoliti Hrisantos'u Paris'e göndermiş ve kendisi 2 Mayıs 1919'da konferansa iştirak eden heyetlere bir muhtıra sunmuştu. Usta 2011, s. 974. İlgili muhtıradan, Trabzon, Sivas vilayetinin bir kısmı ile Karahisar ve Amasya sancakları, Kastamonu vilayetinin bir bölümü (yani Sinop sancağını) kapsayan Pontus bölgesinde 600.000'den fazla bir Rum nüfusun barındığı, Rus sahilleri ve Kafkasya'da bulunan 20.000 göçmenle birlikte Pontus Rum halkının 850.000'e ulaştığı belirtiliyor, bu şartlar altında Pontus bölgesinin ise muhtariyet şeklinde bir Rum memleketi olması talep ediliyordu. Kurt 1995, s.107-110.

⁷⁶ BOA, DH.ŞFR., 615/60, R.13.02.1335/M.13.04.1919.

⁷⁷ Örneğin 6 Temmuz 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği emri ile İngiliz ordusuna mensup Binbaşı Smith, Deniz Yüzbaşları Slayt ve Solter, tercüman Megakyan ve Dâhiliye Nezâreti Göçmenler Genel Müdürlüğü İskân Müdürü Münir Bey, muhacir ve mülteci durumunu

olan Sinop Limanı'na sığınan İtilaf Devletleri'ne ait harp gemilerinden ve vapurlardan inen sivil memurlar, savaş sonrası Sinop'a dönen Rumları kontrol etmekte ve yardım bahanesi ile bölgede gizlice Pontus teşkilatını hazırlıyorlardı. Diğer taraftan Mütareke ile birlikte Sinop'a gelen Rumlar yanmış evlerini gördüklerinde taşkınlık çıkarıyordu. Ayrıca Sinop sahil muhafız taburu ile jandarma birliği mütareke kararları gereğince neredeyse tamamen dağıtılmış, buralarda bulunan silahlar ise İngilizler tarafından arzu eden Rumlara verilerek bu kişilerin silahlanmaları sağlanmıştı.⁷⁸ Böylelikle Sinop ve Gerze gibi bölgelerde Pontus düşüncesini savunan silahlı cemiyetler aktif hale getirildi. Bu ve benzeri gelişmeler devlet yetkililerini tedirgin etti. Örneğin ordu müfettişi sıfatıyla 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru ile Samsun'a hareket eden Mustafa Kemal Paşa, 18 Mayıs 1919'da Sinop Limanı'na uğradığı zaman Eczacı Vasil'in başkanlığındaki Pontus Cemiyeti hakkında bilgi alıp, yerel makamlara gerekli uyarıları yapacaktı.⁷⁹

Pontus bölgesinin batı ucunda yer alan Sinop, Pontusçu yapılanma açısından Doğu ve Orta Karadeniz Bölgelerine nazaran daha az hareketliydi. Temmuz 1919'da Trabzon bölgesinde Vakfikebir ile Görele arasından sahile çıkartma yapmaya çalışan Rum ve Ermeni çeteleri ile şiddetli çatışmalar yaşanmaktaydı. Ayrıca sahil boyunca karadan ve denizden sıkı güvenlik önemlerinin alınması için yerel makamların dikkati çekiliyordu. Özellikle bu dönemde Trabzon ve Sinop'ta bulunan gambotların sürekli hareket halinde sahilleri gözetlemesi ve sahil boyundaki yerel ve askeri makamlar ile irtibat halinde olunması hususu, 3. Ordu Müfettişi Vekili Mirliva Kazım Karabekir Paşa tarafından Harbiye Nezâretine arz ediliyordu.⁸⁰

Kongreler döneminde ise Sinop mutasarrıflığı görevini yürüten Mazhar Tevfik Bey'in Millî Mücadele yanlısı fikirleri ve çalışmaları, şehirdeki gayrimüslim ahâliyi endişelendirecekti. Gerek Hıristiyanların kaygılarını gidermek gerek Sivas Kongresi sonrası Anadolu'daki vilayetlerin İstanbul Hükümeti ile irtibatını kesme fikrini baltalayan bazı kişilerin yaydığı karamsar havayı dağıtmak adına Mazhar Tevfik Bey tarafından 24 Eylül 1919 tarihinde 9 maddelik bir beyanname yayınlandı. İlgili beyannamenin 7. maddesinde artık kardeş gibi yaşamaya karar verildiği, dolayısıyla bazı Hıristiyan vatandaşların endişesinin beyhude olduğu belirtiliyordu. Millî hareketin kendilerine karşı hiçbir kötü niyet taşımadığı, Rum veya Ermeni olsun Hıristiyan vatandaşların namusu, ırzı, canı ve hukuku kendi değerleriymişçesine korunacağı, iki ahâli arasında ayrı gayrının olmadığı vurgulanıyordu. Rum ve Ermeni vatandaşların

incelemek amacıyla Kardinya Harp Gemisi ile Sinop'a geldi. Heyet, daha önce Rumlar tarafından terk edilen malların iadesi, geri dönen Rumlardan güvenliği ve beslenmeleri, Sinop'un göçmen iskânına uygun olup olmadığı, köy bekçileri teşkilatının mevcudiyet durumu, İttihatçı memur bulunup bulunmadığı ve tehcir sırasında hükümete yardım eden kimselerin olup olmadığı gibi konuları araştırdı. Peker 1955, s. 38-40; Biber 2016, s. 84-85; Ural 2007, s. 239; ATASE 2009, s. 65-66.

⁷⁸ Peker 1955, s. 39. Bu olay, dönemin Sinop Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti'nde bulunan Kolağası Rüştü Bey zamanında yaşanmıştı. Sinop'a gelen bir vapura silahlar doldurulmuş, İngilizlerin kontrolünde depodan vapura kadar gerçekleşen nakil esnasında hiçbir kayda lüzum görülmeyp, isteyen Rumlara silahlar dağıtılmıştı. Uluğ 1952, S. 12541, s. 5.

⁷⁹ Ülkütaşır 1966, s. 31.

⁸⁰ ATASE 2009, s. 58.

geçmişte olduğu gibi, yakın zamanda vuku bulan hataları ve bu nedenle yaşanan soğuklukları, karşılıklı nefretleri unutarak bu topraklarda Türklerle beraber, el ele vererek kardeş gibi yaşamaya gayret ve niyet ettikçe, vatanın birliği hakkında sünîyet ve maksat beslemedikçe bütün Müslümanlardan görecekları muamele, kardeş muhabbetinden başka bir şey olamazdı. Kuvâ-yı Milliye adı altında ülke genelinde oluşan millî teşkilatlanmanın amacı ne Müslüman ahâliyi soymak ne de Hıristiyan vatandaşlarımıza kötü bir niyette bulunmaktı. Dolayısıyla millî teşkilatlanmadan kimsenin, özellikle de Hıristiyan vatandaşların kuşulanması ve endişelenmesinin gereği olmadığı 8. maddede ifade edilmekteydi. Beyannamenin özeti niteliğindeki 9. maddede ise bu topraklarda beraber yaşayan Müslüman ve Hıristiyan vatandaşların elbirliği ile dış ülkelere karşı müdafaa ve muhafaza eylemekten başka bir gayelerinin olmadığı, dolayısıyla Sivas Kongresi'nde alınan kararların ve bu kararlar sonrası oluşan millî hareketin amacının bundan ibaret olduğu Sinop'taki Rum ve Ermenilere beyan edildi.⁸¹

Ekim 1919'da Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey'in azledilmesinden sonra yerine gelen Babanzâde Mahmut Bey de Mazhar Tevfik Bey gibi Sinoplu Rumlara karşı duyarlı bir yaklaşım sergileyecekti. Dönemin Kastamonu Valisi Cemal Bey Sinop'a yaptığı ziyaret sırasında, Kastamonulu sanatkâr Hâfız Hakkı Bey de bir konser vermek üzere vali ile Sinop'a geldi. Konserde icra edilecek güfteli bestelerde, Rumları ve Yunanlıları tahrik edici sözlere yer verildiğini öğrenen Mutasarrıf Mahmut Bey, etkinliğe Rumların da katılacağını göz önünde bulundurarak, lüzumsuz yere bir tatsızlık yaşanmaması için sakıncalı şarkıların programdan çıkartılmasını talep etti. Bu isteği Vali Cemal Bey tarafından kabul görmedi. Buna rağmen Mutasarrıf Mahmut Bey, livanın âsâyişi ve emniyetinden kendisinin sorumlu olduğunu belirterek talebinde ısrarcı oldu. Bu olay ve birkaç nedenden dolayı Kastamonu Valisi Cemal Bey ile Mutasarrıf Mahmut Bey arasında uyuşmazlık yaşandı. Bir süre sonra da Mahmut Bey görevden alındı.⁸²

Diğer taraftan Millî Mücadele döneminde Karadeniz'deki Rum nüfusu artırmak amacıyla İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı Trakya ve Anadolu'daki metropolitlerinin ortak çabaları ile *Rum Göçmenleri Cemiyeti* adı ile bir cemiyet teşkil edilmiş, Karadeniz'de de şubeleri açılmıştı. Cemiyetin Samsun şubesinin başkanlığını Samsun Rum Metropolit Vekili Eftimos Zilos yapmaktaydı.⁸³ Rum Göçmenleri Cemiyeti'nin, Sinop ve Gerze'de de şubeleri bulunuyordu⁸⁴ ve buralardaki şubeler

⁸¹ Uluğ 1952, S. 12549, s. 3.

⁸² Uluğ 1952, S. 12551, s. 4; Peker 1955, s. 101.

⁸³ Pontus İlhak ve İstiklal Komitesi'ne bağlı olarak hareket eden bu cemiyet bazı kaynaklarda Rum Muhacirin ve Fukaraperver Cemiyeti olarak da geçmektedir. Biber 2016, ss. 148-149.

⁸⁴ Diğer taraftan bu cemiyetin Kastamonu ve İnebolu'da da şubeleri vardı. Cemiyet üyelerine ait olup, İnebolu'da ele geçirilen ve deşifre edilen iki mektupta, Pontus teşkilatlanması çerçevesinde Kuvâ-yı Milliye'nin aldığı tedbirleri öğrenmek ve bozmak adına askeri şifrelerin ele geçirilmesi isteniyordu. Kastamonu ve İnebolu Rumları bu emellerine ulaşamazken her nasılsa Sinop sancağına bağlı Ayancık kazasındaki Rumlar bunu başarıp, Ayancık Askerlik Şubesi'nin şifre anahtarını ele geçirmişti. Bunun üzerine Ayancık Askerlik Şubesi Reisi hakkında takibat yapılmış, derhal kolordunun ve beraberinde mülkiye makamlarının şifre anahtarları değiştirilmiştir. Peker 1955, ss. 137-138.

Samsun Rum Metropolitliği tarafından maddi ve manevi yönden desteklenmekteydi. Ayrıca 3 Mart 1920'de 20. Kolordu Komutanlığı tarafından Harbiye Nezâreti'ne gönderilen telgrafta da bu yapılanmaya dikkat çekiliyordu. İlgili telgrafta, son zamanlarda bir İngiliz gambotunun dikkat çekici bir şekilde dolaşmasından ve ele geçirilen mektuplardan anlaşıldığı üzere, Pontus Hükümeti kurma düşüncesinde olan Rum cemiyetinin Sinop ve İnebolu'daki Rumlar ile irtibat halinde olduğu ve buralarda teşkilatlanmaya çalıştıkları belirtiliyordu. Böyle bir yapılanmaya müsaade edilmemesi için 58. Piyade Alayı'nın Sinop'ta bulunan bir subay komutasındaki 15 kişilik nefer sayısının, güvenlik açısından görülen lüzum üzerine bir bölüğe çıkartılması arz edildi.⁸⁵ Haziran, Temmuz ve Eylül 1920'i kapsayan üç ay içerisinde ise Sinop'taki Rum Göçmenler Cemiyeti'ne toplam 250.000 kuruş yani 2.500 lira gönderildi.⁸⁶ Neticesinde gerek İtilâf Devletleri gerekse Patrikhane'den alınan destekler ile Sinop ve havalisinde âşâyişi bozan Rum çete faaliyetleri artmaya başladı.⁸⁷ 3 Şubat 1921 tarihinde Merkez Ordusu tarafından Samsun Rum Metropolitliği'nde yapılan aramalar da ise *Müdafaa-i Meşruta Komitesi*⁸⁸ adı altında Pontusçu bir başka örgütlenme yapısı tespit edilmiş, komitenin Sinop'ta da bir şubesi olduğu anlaşılmıştı.⁸⁹

Rumların ayrılıkçı hareketlerine karşılık Osmanlı Hükümeti ve Sinop sancağının yerel makamlarınca bir dizi önlemler alındı. Hristiyan unsurların taşkınlıklarını önlemek ve dışarıdan Rum göçlerinin önlenmesi adına 3. Kolordu, Sinop, Samsun ve Merzifon bölgelerinin denetimi ile görevlendirildi. Daha sonra bu görev Merkez Ordusu'na verildi.⁹⁰ Ayrıca Karadeniz'deki Pontus çeteleri ile mücadele eden bir başka kuvvet ise Giresunlu Topal Osman Ağa ve adamlarıydı. Millî Mücadele yıllarında Topal Osman ve mahiyetindekiler deniz yoluyla Samsun'dan İnebolu'ya giderken uğradıkları yerlerden birisi de Gerze oldu. Pontus çete lideri Harbioğlu lakaplı Rum'u ortadan kaldırmak için Gerze'ye ayak basan Osman Ağa ve adamları, manifaturacılık yapan Harbioğlu'nun mağazasına uğradılar. Mağazadaki tezgâhtar Harbioğlu sanan Osman Ağa'nın adamı Rizeli Ekşi oğlu Mehmet, tezgâhtar mağazanın içinde öldürdü. Ardından Topal Osman, efradı ile birlikte geldikleri motora binerek Gerze'den Sinop'a yol aldı. Yaşanan bu

⁸⁵ ATASE 2009, s. 195.

⁸⁶ Kurt 1995, s. 135-136. Aynı kaynaktan yararlanan İsmail Efe tarafından bu meblağa 250.000 lira olarak verilerek maddi bir hata yapılmıştır. Bkz. Efe 2018, s. 153.

⁸⁷ Bu faaliyetler hakkında bkz. Efe 2018, s. 154.

⁸⁸ Rum Millî Müdafaa Cemiyeti olarak da bilinen bu cemiyet, Müdafaa-i Meşruta (Şart Olunmuş Savunma) ve Rum Millî Savunma Derneği isimleriyle de anılmaktaydı. Biber 2016, s. 150.

⁸⁹ Yapılan incelemelerde Müdafaa-i Meşruta Komitesi'nin Sinop dışında, Fatsa, Ünye, Çarşamba, Havza, Kavak, Bafra, İnebolu, Kayseri, Ürgüp, Kırşehir ve Tokat'ta birer şubesinin bulunduğu anlaşılmıştır. Bu komitenin örgüt yapısı için bkz. Balcıoğlu 2003, s. 93. Ayrıca bu konu ile ilgili olarak bkz. ATASE 2009, s. 281.

⁹⁰ Pontus çeteleri ile mücadelede yetersiz kalmasından dolayı TBMM tarafından 9 Aralık 1920 tarihli ve 420 sayılı kararname ile 3. Ordu lağvedilecek ve yerine Merkez Ordusu kurulacaktır. Efe 2018, ss. 163-164.

olay, Gerze Kaymakamı Esat Bey tarafından Sinop Mutasarrıfı Zihni (Orhon) Bey'e⁹¹ iletildi. Topal Osman, Sinop'a vardığı zaman yanındakiler ile birlikte Mutasarrıf Zihni Bey'i ziyaret etmiş, tavır ve davranışlarından rahatsızlık duyan mutasarrıf kendisini uyarmıştır. Aynı gün Seyit Bilâl Türbesi'ni ziyaret eden Osman Ağa, akşamüzeri hükümet binasının yanında eczanesi bulunan Altun oğlu Vasil Efendi'nin yanına uğradı. Osman Ağa, Vasil Efendi'ye Rus işgali sırasında Doğu Karadeniz'den Sinop'a göçen hemşerilerine fenalık yaptığını duyduğunu ve bunun cezasını çekeceğini, akşama kadar bin küsur lirayı getirmedeği takdirde öldüreceği şeklinde tehditler savurdu. Vasil Efendi ise harp zamanı kendisinin tehcir kapsamında Kastamonu'da olduğunu, Sinop'ta bulunmadığını ifade etmeye çalışacaktı. Tehditler karşısında paniğe kapılan Vasil Efendi, vakit kaybetmeden durumu Mutasarrıf Zihni Bey'e ilettilti. Duyduklarının ardından Zihni Bey, Osman Ağa'yı evine çağırtdtı ve burada hükümetin olduğunu sert bir dille kendisine hatırlattı. Sinop'ta hiç kimsenin burnunun bile kanatılmasına müsaade etmeyeceğini söyleyen Zihni Bey, daha fazla tatsızlık çıkartmadan Sinop'tan ayrılmasını istedi. Ertesi sabah Osman Ağa, mahiyetindekilerle Sinop Limanı'ndan ayrılıp, İnebolu tarafına doğru yol aldı.⁹² Ayrıca Baba Yorgo adındaki Ayancıklı bir Rum mübadil anılarında, Topal Osman'ın Ayancık'a gelerek Rum ahâliye karşı da sert davrandığını ve çok zengin bir Rum'dan 5.000 altın lira istediğini, Çerkezlerin tepki göstermesi üzerine Topal Osman'ın Ayancık'tan ayrılmak zorunda kaldığından bahsetmektedir.⁹³

Mayıs 1919'dan itibaren Karadeniz'de yoğun bir biçimde faaliyet gösteren Yunan donanması, 26 Mart 1921'de Karadeniz'deki Türk sahillerini resmen abluka altına aldı. Bu ablukanın amacı, Batı cephesinde Yunanistan'a karşı askerî mücadele veren Ankara Hükümeti'nin, Karadeniz üzerinden tedarik ettiği silah ve cephane sevkiyatını önlemektir. 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması kapsamında, TBMM'nin Rusya'dan talep ettiği silah, cephane ve para yardımı ile İstanbul'dan kaçırılan malzemeler Karadeniz sahillerinden Anadolu'ya aktarılıyordu.⁹⁴

⁹¹ Kendisi Erzurum milletvekiliyken Sinop mutasarrıflığı ve komutanlığı görevini tercih etmesinden dolayı istifa etmiş, istifası 27 Kasım 1920 Büyük Millet Meclisi'nde okunarak kabul edilmiştir. Yıldırım ve Zeynel 2010, s. 29.

⁹² Uluğ 1952, S. 12556-12557, s. 4. Topal Osman Ağa'nın Sinop'a geliş tarihi ile ilgili farklı tarihler öne sürülmektedir. Hüseyin Hilmi Uluğ'un ifadesi ile bu olay Zihni (Orhon) Bey'in Sinop mutasarrıfı döneminde gerçekleşmişti. Nurettin Peker'e göre 29 Ekim 1920'de İnebolu'ya gelen Topal Osman, bu ziyaretten önce Sinop'a uğramış ve yakaladığı iki Rum casusu vapurda öldürmüştü. Bkz. Peker, s. 263. Hasan İzzettin Dinamo ise Pontus çetelerinin belası Topal Osman'ın Sinop'ta yakaladığı birkaç Giresunlu Pontus çetesini Gülnihal isimli vapurun kömür kazanlarına atarak diri diri yaktığını, hızla yayılan bu hadisenin kulaktan kulağa yayıldığını ve Pontus çetelerini bir kez daha titrettiğini ifade etmektedir. Ancak Dinamo eserinin bir başka yerinde detayı ile anlattığı bu hadisenin, Samsun'da gerçekleştiğini ve Topal Osman'ın yakalanan çete üyesi dört Giresunlu Rum'u yanına alarak Samsun'dan Trabzon'a giderken vapurun kazanında yaktığını ifade etmektedir. Dinamo 1977, s. 89-95, 406-407.

⁹³ Baba Yorgo'nun Ayancıklı Rumlara dair anıları için bkz. Yalçın 2017, s. 123-131.

⁹⁴ Biber, 2016, s. 162-163.

Yunan donanması tarafından, 9 Haziran ve 30 Temmuz 1921 tarihleri arasında olmak üzere İnebolu üç kez, 20 Temmuz'da Trabzon, 22 ve 26 Temmuz günlerinde Sinop gözetleme istasyonu⁹⁵ iki kez⁹⁶, 6 Ağustos'ta da Rize bombalandı. Ayrıca bir Yunan muhribi tarafından 17 Ağustos 1921'de Gerze'deki kayıklar tahrip edildi, kıyıya düşen mermiler nedeniyle üç çocuk ve bir kadın şehit oldu.⁹⁷ Öte yandan bu dönemde Yunan birlikleri tarafından Karadeniz'deki Türk deniz taşıtları aranıyor ve bir kısmı batırılıyordu.⁹⁸ Bazı Rumların casusluk faaliyetlerinde bulunması ise bölgedeki Müslüman ahâlinin sınırlarını geriyordu. Bütün bu gelişmeler karşısında millî sınırların güvenliği açısından İcra Vekilleri Heyeti, 12 Haziran 1921'de aldığı kararla bütün Karadeniz sahillerindeki kazaları harp bölgesi olarak ilan etti. Samsun'a muhtemel bir Yunan çıkarması gerekçesi ile Heyet, 16 Haziran 1921 tarihinde Karadeniz sahillerinde bulunan Rum ahâliye mensup eli silah tutan, 15-50 yaş arasındaki kişilerin⁹⁹ Anadolu'nun iç kesimlerine gönderilmesine karar verdi.¹⁰⁰ Söz konusu ikinci tehcir kararı, Sinoplu Rumları da kapsadı. Sinop sancağı da dâhil olmak üzere Kastamonu

⁹⁵ İnceburun'da bulunan bu gözetleme istasyonu 15 Haziran 1921 tarihinde Erkan-ı Harbiye Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa'nın Millî Müdafaa Vekâleti'ne gönderdiği mektup sonrası tesis edilmişti. Aynı mektuba istinaden Karadeniz'in çeşitli bölgelerinde de gözetleme istasyonlarının kurulması sağlanmıştı. Doğanay 2017, s. 233-234.

⁹⁶ Ayrıca yine 22 Temmuz'da bir Yunan muhribi tarafından Sinop'un boş topraklarına 12 mermi atıldı. 19 Ağustos'ta ise bir Yunan torpidosu ile bir nakliye gemisinden oluşan grup, Sinop'un batı bölgelerine 7 mermi attı. Biber 2016, s. 187-189; Peker 1955, s. 353. Diğer taraftan Sinop kent merkezindeki yerleşim yerlerinin Yunan gemilerince bombalanmaması için bir dizi tedbirler alındı. Örneğin limana bakan metruk tabyalardaki mazgalların arasına top maketleri koyularak Yunan gemilerinin buraları topa tutması sağlanmış, böylelikle gemilerin limana sokulmaları ve şehre olası tecavüzleri önlenmişti. Ancak bu dönemde korku dolu anlar yaşayan şehir ahâlisi, Yunan gemisi gördüğü her vakit eşyalarını toplayarak kentin dışına kaçıyor, dönemin Sinop Mutasarrıfı Zihni Bey ise halkı sakinleştirmek için telkinlerde bulunuyordu. Uluğ 1952, s. 12555, s. 4; Peker 1955, s. 192.

⁹⁷ Doğanay 2017, s. 100-106, 123-125.

⁹⁸ Örneğin 8 Haziran 1922 tarihli Sinop mutasarrıflığının raporuna göre dört parçadan gemiden oluşan düşman birliği Sinop ile Ayancık arasındaki bölgeye 10 top attı. Aynı gemiler Ayancık'ta iki yelkenliyi çevirip, içi malzeme dolu olan yelkenliye önce el koymuş, ardından da serbest bırakmıştı. Ayrıca 16 Haziran 1922'de Sinop Limanı'na demirlemiş olan iki un yüklü gemi, bir Yunan torpidosuna bağlanarak İğne Ada'ya götürüldü, mürettebatı esir edildi. Ağustos 1922'de ise Sinop'un da içinde bulunduğu Karadeniz'in bazı limanlarında bulunan gemiler, Yunan torpidosu ile batırıldı. Haziran 1921'den Ağustos 1922'ye kadar dönem dönem Yunan gemileri tarafından bombalanan Karadeniz'deki limanlar, yerleşim yerleri ile batırılan ya da el konulan Türk gemilerine dair ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Biber 2016, s.170-197.

⁹⁹ Önce erkekler sevke tabi tutulurken Eylül 1921'den itibaren yaşlı, kadın ve çocuklar da bu göç kabilelerine dâhil edildi. Yerasimos 1988/1989, s. 67.

¹⁰⁰ İlk sevkîyat bölgesi Samsun ve çevresi oldu. Özellikle 16-25 Haziran 1921 tarihleri arasında Samsun, Bafra ve Alaşam bölgesinden sürgün edilen Rum kabilelerine açılan ateş nedeniyle pek çok kişi öldü. İhtilâflara yol açan bu hadiseler, Yunan kaynaklarına göre Türk muhafızları tarafından gerçekleştirildi, Türk kaynaklarına göre ise Rum çeteler tarafından yapıldı. Her iki tarafın görüşlerine dair bkz. Yerasimos 1988/1989, s. 66-67; Balcıoğlu 2003, s. 116-117; Doğanay 2017, s. 226; Biber 2016, s. 237-246.

vilayetine bağlı olup, sahil kesiminde yer alan kazalarda yaşayan Rumlar Tosya, Boyabat, Çorum ve Yozgat gibi iç bölgelerdeki yerleşim yerlerine nakledildi.¹⁰¹ Merkez Ordusu kayıtlarına göre Kasım 1921'e kadar Sinop'tan göçe tabi tutulan kadın ve erkek sayısı 550 idi.¹⁰²

Türk ordusunun Yunan birlikleri karşısında 13 Eylül 1921'de Sakarya Meydan Muharebesi'nde galip gelmesi, Karadeniz'de bir Pontus Hükümeti hayali kuran Rum çetelerini ve Patrikhaneyi hayal kırıklığına uğrattı. Çeteler artık buldukları bölgelerden kaçma çareleri arıyordu. 11 Aralık 1922 tarihli Sinop Vilayet Gazetesi'nde yer alan habere göre 9 Aralık'ta Rizeli Ahmet Reis'in idaresindeki bomba ve silahla donatılmış bir motor, İnceburun'un yaklaşık 10 deniz mili açığında Amasra'dan dönen Alemdar gemisi tarafından tesadüfen durdurulmuştu. Motorda, biri Müslüman, diğerleri Rum olmak üzere 152 Pontus eşkiyasının olduğu tespit edilmişti. Tutuklanan bu eşkiyalar motorla beraber Sinop Limanı'na getirilmiş ve hükümete teslim edilmişti.¹⁰³

Nurettin Peker'in ifadesi ile Kastamonu vilayeti dâhilindeki yerli Hristiyan ahâli, din ve mezhep serbestliği içerisinde Müslümanlar gibi yaşarken dışarıdan gelen müdahalelerin de etkisi ile Birinci Dünya Savaşı öncesinde entrika siyasetinin rüzgârına kapılmaya başlamıştı. Vilayetin, Karadeniz kıyılarında oturan Rumlar inançlarını, gelenek ve göreneklerini muhafaza etmişti. İç bölgelerde yaşayanlar ise kıyıdaki Rumlarla ortak inanca sahip olsalar da ziyadesi ile Türk halkı ile kaynaşmıştı. Millî Mücadele döneminde, Fener Rum Patrikhanesi'nin Yunanistan eksenli politikasını reddeden Keskin Metropolit Papa Eftim¹⁰⁴ öncülüğünde, Anadolu'daki bazı Rum kiliseleri, eskiden beri Ortodoks mezhebini kabul etmiş olan Türk soyundan geldiklerini açıkça ilan etti.¹⁰⁵ Bağlı buldukları kaymakamlıklara başvuran bu kiliseler, Türk adı ile millî Türk Hükümeti emrinde yaşamak istediklerine dair beyanda bulundular. Kastamonu, Daday, Tosya, Taşköprü ve Safranbolu'daki Ortodoks Rumlar da bu harekete destek verdi.¹⁰⁶ Bu arada Millî Mücadele'nin yanında yer alan Papa Eftim ve Türk Ortodoksları, TBMM'ye Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak bağımsız bir Türk Ortodoks Patrikhanesi kurmak için resmî müracaatta bulundu. 26 Temmuz 1921'de ise Kayseri merkezli Türk Ortodoks Patrikhanesi kuruldu. 21 Eylül 1922 tarihinde düzenlenen kongrede Umum Türk Ortodoksları Patrikhanesi teşkil edilirken

¹⁰¹ Peker 1955, s. 355.

¹⁰² Bu tehcir sırasında toplam 63.844 Rum başka yerlere sevk edildi. Diğer bölgelerden göçe uğratılan Rum nüfus sayıları için bkz. Balcıoğlu 2003, s. 120.

¹⁰³ Kanbur 2012, s. 272. Bazı kaynaklar bu olayın 26 Ekim 1922'de gerçekleştiğini, çetenin Abacı Yanko ve adamlarından mürekkep yaklaşık 200 kişiden oluştuğunu ifade etmektedir. Doğanay 2017, s. 265. Bir başka kaynakta ise Yanko ve adamlarından oluşan 200 kişilik silahlı Pontus çetesinin, Samsun'dan kiraladıkları motorla Romanya'ya kaçmak isterken motorun hareketlerinden şüphelenen Alemdar gemisi mürettebatı tarafından yakalandığını belirtmektedir. Efe 2018, s. 166.

¹⁰⁴ Asıl adı Pavli Karahisaroğlu'dur.

¹⁰⁵ Türk Ortodoks Hristiyanlara aynı zamanda Karamanlı Hristiyan Türkler de denilmekteydi. Bu Hristiyanlar Anadolu'da özellikle Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya, Karadeniz sahillerinde ve İstanbul'da yaşamaktaydı. Aydın 2009, s. 10-11.

¹⁰⁶ Peker 1955, s. 315-316.

kongre azaları arasında Sinoplu Hacı İstirati adında bir Rum delege de yer aldı.¹⁰⁷ Bu durum, Sinop'taki Rumlar arasında kendisini Türk Ortodoks olarak görenlerin ve Patrikhane ile aynı görüşe sahip olmayanların mevcudiyetini göstermektedir.

Diğer taraftan Avrupa ve ABD'deki gazeteler ile Fener Rum Patrikhanesi'nin Ankara Hükümeti'ni, yabancı kamuoyu nezdindeki karalama kampanyaları karşısında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bazı Rum ve Ermeni cemaatler duruma tepki gösterdi. Asılsız haberler karşısında duyarsız kalmayan Sinop, Boyabat ve Gerze'deki Rum ve Ermeniler de protesto telgrafları çeken cemaatlere dendi. Sinop Rum Cemaati Ruhani Reisi Papa Yorgi ve Rum eşraftan oluşan 35 kişi,¹⁰⁸ Ankara Hükümeti'nin yayın organı olan Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayınlamak üzere bir telgraf gönderdi. İlgili telgrafta, birtakım araçların Avrupa efkâr-ı umûmîyesini etkilemek üzere bir süreden beri Patrikhaneye mensup gazetelerde ve bunlara alet olan Avrupa basınında, külliye aslı ve esası olmayan bu yazıların doğrudan doğruya tezkibine bile hacet olmadığı belirtiliyordu. İlgili telgrafın devamında, Sinop Rum cemaatinin Türk vatandaşlardan ne tahkir ne de zulüm gördüğü, 600 seneden beri Türklerle beraber refah, huzur, güven ve âsâyiş içinde yaşadıkları ve yaşamaya devam ettikleri ifade ediliyordu. Millî hükümet ve mukaddesatta herkese eşit baktıklarını, bir Türk'ü bir Rum'dan ayırt etmeyi hayal bile etmediklerini vurgulayan Sinoplu Rumlar, daha önceden tehcir edilmelerinin gerekçelerine de değinmekteydi. Askerî nedenlerle dâhile sevk edilen Rum efradın, uygun bir şekilde sevk bölgelerine götürüldükleri, aileleri ile irtibatlarının ise hiç kesilmediği belirtiliyordu. Haklarında çıkan iddiaları nefretle reddeden Rumlar, Sinop'taki Hristiyan cemaatin durumunun her zamankinden daha iyi ve daha müreffeh olduğunu dünya kamuoyunun bilmesini istiyordu.¹⁰⁹

Sinop'taki Rumlar gibi Boyabat ve Gerze Hristiyanları da bu durumu protesto edecekti. Asırlardan beri Türkler arasında müreffeh ve mesut yaşadıklarını, kendi siyasi emelleri doğrultusunda entrikalar çevirerek Anadolu'da Rum ve Ermenilere karşı mezalim yapıldığına dair aldıkları haberlerden rahatsız olan Boyabatlı Hristiyanlar, Avrupalı ve Amerikalıların bir takım fitne amaçlı yayımlara itibar etmemelerini ve kendi hallerine bırakılmalarını rica etmekteydi.¹¹⁰ 31 Mayıs 1922'de Gerze'deki Hristiyan

¹⁰⁷ Anadolu'daki 72 ruhani lider, Papa Eftim önderliğindeki Türk Ortodoks Patrikhanesi'ne iltihak etti. Patrikhane yönetim kurulunda ayrıca İnebolu'dan Mihaliki Çömlekçiöğlü, aza olarak ise Kastamonu'dan Yusufaki Mihaloğlu, Tosya'dan Yovanaki Selâmsızoğlu yer aldı. Aydın 2009, s. 16; Peker 1955, s. 317.

¹⁰⁸ Sinop Rum Cemaati Reis-i ruhanisi Papa Yorgi, Altun oğlu Yuan, Kotin oğlu Diyonis, Haralambo İstaraki, Cinoğlu Nikolaki, Hacı Todori oğlu Kosti, Kiryako Koçelidis, Taşçı oğlu Kiryako, İğci oğlu Hırsto, George oğlu Yanko, Arnavut oğlu Lefter, Papa Nikoli oğlu Yorgi bu kişilerden bazılarıdır. Ayrıca metne imza atanlardan Altun oğlu Yuan'ın, daha sonra Müdâfaa-i Hukuk Merkez Heyeti'ne 100 lira bağış yaptığı da 1 Ocak 1923 tarihli Sinop Vilayet Gazetesi'nin haberinde yer almıştır. Aynı haberde, Ekmekçi Vasil Usta adındaki bir başka Hristiyan'ın Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından tamir ettirilen Sinop'taki medrese kütüphanesi için iki büyük cam dolap hediye ettiği de belirtilmektedir. Kanbur 2012, s. 25.

¹⁰⁹ *Hâkimiyet-i Milliye* 1922, S. 524, s. 2. Ayrıca bkz. Mumyalmaz 2007, s. 128; Efe 2018, s. 156.

¹¹⁰ *Hâkimiyet-i Milliye* 1922, S. 520, s. 2. Bu protesto metnine, Boyabat Ermeni ve Rum milletleri adına murahhas vekili Papaz oğlu Yervant, Rum milleti muteberinden Sariyan Kerub, Rum

ahâlinin gönderdiği telgraf da Sinop ve Boyabat'tan gönderilen protesto metinlerine benzer ifadeler barındırıyordu.¹¹¹

5. Rumların Sinop'tan Ayrılışı

1922'de yayınlanan Türkiye'nin sıhî içtimaî coğrafyasına dair verilere göre bu dönemde Sinop sancağının toplam nüfusu 167.442 idi. İnanç yönünden nüfusun %93,1'ini Müslümanlar, %6,9'unu Hıristiyanlar oluşturuyordu. Etnik açıdan değerlendirildiğinde en kalabalık nüfus, %87,4 oranla Türklerden meydana geliyordu. Rumların oranı %4,75'ti ve toplam 7.958 Rum'un¹¹² sancak dâhilindeki dağılımı ise şu şekildedir: Sinop merkezde 4.265, Gerze'de 2.024, Ayancık'ta 1.540, Boyabat'ta 129 Rum vardı. Rum aileler içerisinde son elli yılda Karaman ve Kayseri taraflarından gelmiş olan Rumlar ise ağırlıktaydı.¹¹³ Lisan bakımından Rumların son yirmi, otuz yıldır Yunan propagandasına maruz kalması dikkat çekiciydi. Lâkin köylerde yaşayan Rumlar, hâlâ Rumca öğrenmeyip, köylü Türklerin şivesi gibi Türkçe konuşuyordu.¹¹⁴

Rumlar Sinop'tan ayrılmadan önce birtakım ihtida vakaları yaşandı. Örneğin Kırım'dan göç ederek Sinop'a gelen Aleksander'ın kızı, Sürmeneli Alişan oğlu Hüseyin ile evlenip, Müslüman olma isteğinde bulunmuştu. Sinop Rum Metropolit Vekili'nin de yer aldığı Sinop Liva Meclisi İdaresi huzurunda kızın bu isteği yerine getirilip, ihtida muamelesi yapılmış ve kendisi Asya ismini almıştı. 3 Temmuz 1923'te Sinop'un Alibeyli Köyü'nden¹¹⁵ Anna isiminde genç bir kız Müslüman bir erkek ile evlenip, İslâm dinini benimsemişti. Sinop Vilayet Gazetesi'nin 20 Eylül 1923 tarihli haberinde, yine Alibeyli Köyü'nden Nazlı adındaki bir kızın kendi rızasıyla İslâmîyet'i seçtiği ifade ediliyordu. Ayrıca Karapınar Köyü'nden Kemaneci Kigor oğlu Ohan adında bir Ermeni

milleti vekili Muisi oğlu Anastas, Ermeni milletinden Kırkor Makunyan, Papaz oğlu Yenaved ve Anceli oğlu Raşko imza atmıştı. Metnin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz. Efe 2018, s. 155.

¹¹¹ *Hâkimiyet-i Milliye* 1922, S. 523, s. 2. Metnin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz. Efe 2018, s.156. Sinop ve kazalarının yanı sıra Musevi ve Türk Ortodoks cemaatleri ile Kastamonu, Safranbolu, Samsun, Bafra, Gümüşhane, Ankara, Adana, Çorum, Niksar, Karahisar, Malatya, Elâzığ, Kayseri, Develi, İncesu, Boğazlıyan, Akdağmadeni ve Eğin (Kemaliye) Hıristiyanları tarafından çekilen protesto telgrafları için bkz. *Hâkimiyet-i Milliye* 1922, s.518-526.

¹¹² Bir başka kaynağa göre ise 1922 yılında Sinop sancağında 8.399 Rum yaşamaktaydı. Bu Rumların 3.768'i Sinop sancak merkezinde, 645'i Gerze'de, 590'ı Stavraköy'de (Profite Elias), 269'u Karacaköy'de, 493'ü Yukarıköy'de, 506'sı Domuz Alan'da, 441'i Morza'da, 203'ü Aynandon'da, 486'sı Taidja'da (Taista/Dayısta) ikamet ediyordu. Bugünkü isimleri konusunda emin olunamayan ve kitapta ifade edildiği şekliyle aktarılan diğer yerleşim yerlerindeki Rumların dağılımı ise şöyledir: Djessis Deré'de 218, Halassi'de 193, Yarna'da ise 221 Rum bulunuyordu. *Black Book* 1922, s. 12.

¹¹³ Mehmed Said 1922, ss. 27, 67.

¹¹⁴ Eserin müellifi Doktor Mehmed Said Bey köylerde Türkçe konuşuluyor olması nedeniyle Yunan propagandasının, Sinop kasabasından dışarıya çıkmadığı şeklinde yorumlamaktadır. Mehmed Said 1922, s. 28.

¹¹⁵ Bugün Sinop'un Boyabat ilçesinde bu isimde bulunan köyün, haberde bahsedilen köy olması muhtemeldir.

de isteği neticesinde İslâm dinini kabul etmişti.¹¹⁶ Mübadil göçmenlerin tanıklıklarına dayandırılan bir başka iddiaya göre ise 20 haneli Sırna (Sırna)¹¹⁷ köyünün Rum ahâlisi ve köy papazı 1915 yılında topluca İslâmiyet'i benimsemişti. Bu olay kayıtlara geçmiş en geç tarihli toplu ihtida hareketlerinden birisiydi.¹¹⁸

Geniş ölçekte Kastamonu vilayeti değerlendirildiğinde ise benzer vakaların yaşandığı görülmektedir. Örneğin tehcir sırasında ihtida edip, Müslümanlarla evlenen Rum ve Ermeni kadınlar vardı. Tehcirden sonra bu kişiler, Hıristiyan cemaatler tarafından tekrar sahiplenilmek istendi. Kadınların eşlerinden ayrılmaya razı olmaması üzerine yerel makamlar bu durum karşısında yapılacak muamele hususunda üst makamların görüşüne başvurdu.¹¹⁹ Ayrıca 6 Haziran 1919 tarihli şifreli telgrafta, Müslüman aileler nezdinde alınan 9 Rum çocuğun, Kastamonu'daki Rum Metropolit Vekiline teslim edildiği, Rum Patrikhanesi'nin ise bu durum hakkında bilgilendirildiği belirtiliyordu.¹²⁰

Artık Rumlar için Anadolu'dan ayrılma vakti yaklaşıyordu. Lozan Barış Konferansı görüşmeleri sırasında Türkiye ile Yunanistan görüş birliğine vararak 30 Ocak 1923'de Türk-Yunan nüfus mübadelesine ilişkin sözleşme ve ek protokol imzalandı. Bu sözleşme, İstanbul dışında Anadolu'da bulunan Rum-Ortodoks Türk uyruklular ile Batı Trakya dışında Yunanistan'da bulunan Müslüman Yunanistan uyrukluların zorunlu mübadelesini kapsamaktaydı.¹²¹ 25 Ağustos 1923 tarihinde Türk ve Yunan Hükümetlerinin onaylaması ile yürürlüğe giren ilgili sözleşmenin 19. maddesi gereğince mübadele işlemlerine başlandı.¹²² Anlaşma sonucu Sinoplu Rumlar da karşılıklı nüfus değişimi kapsamında Sinop'tan ayrılmak zorunda kaldı.

¹¹⁶ Kanbur 2012, ss. 54-55. Aslında Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında Rumlara nazaran az sayıda bulunan Sinop Ermenileri arasında benzer ihtida vakalarına rastlamak mümkündür. Örneğin Mütareke döneminde Sinop'a gelen Ermeni Murahhası Dacat Efendi adındaki bir papaz az sayıdaki cemaati tarafından karşılandıktan sonra, Sinop mutasarrıflığına geçmişti. Tehcir zamanında ihtida edip, Sinop'ta kalan Ermenileri mutasarrıflık makamına çağırması. Resmî makam içerisinde Müslüman olmuş kadınların çarşaflarını yırtıp, onları irtidad ettiriyor yani tekrar Hıristiyanlığa döndürüyordu. Yaşananlara tanıklık eden Hüseyin Hilmi (Uluğ) Efendi ise bu durum karşısında yanındakilerle birlikte için için inleyerek seyirci kaldıklarını ve bir şey yapamadıklarını aktarmaktadır. Bu olay esnasında Dacat Efendi, Maliye Kâtibi Şahin Efendi'nin Elbistan'da yedek subaylık yaptığı sırada evlenip, çoluk çocuk sahibi olduğu bir Ermeni kadının üzerindeki çarşafı çıkartmak istemişti. Kadın öfke ile *pis elini çarşafıma sürme, ben arzımla İslâm oldum, evlendim. Bir daha bu dinden dönmem ve kocamdan ayrılmam. Sen bana artık karışamazsın*, diye bağırarak ve ağlayarak Dacat Efendi'yi tersleyip, tepkisini göstermişti. Uluğ 1952, s. 12542, s. 3; Peker 1955, s. 21; Dinamo 1974, s. 260-261.

¹¹⁷ Bugün Sinop'un Ayancık ilçesine bağlı Ali Köy'dür.

¹¹⁸ Çokona 2016, s. 173.

¹¹⁹ BOA, DH.ŞFR., 623/75, R.30.03.1335/M.30.05.1919.

¹²⁰ BOA, DH.ŞFR., 624/129, R.06.04.1335/M.06.06.1919.

¹²¹ Arı 2014, s. 1.

¹²² Çapa 1990, s. 49.

Mübadele esasları gereğince bölgeyi terk etmeleri kendilerine tebliğ edilen Rumların, Sinop'tan ayrılışları vapurlara bindirilerek, deniz yolu ile gerçekleştirilecekti. Bu kapsamda Rumlar, Sinop Limanı'nda toplanmaya başladı. Fakat Sinop'tan sevk edilecek bu kişilerin şehir iskelesinde yığılmaları sorun oldu. İskelede bir kargaşa halinin yaşanması, aynı şekilde Yunanistan'da iskelelerde bekleyen Türk mübadillerin artması sonucu Hariciye Vekâleti harekete geçti. Vekâlet tarafından, Sinop iskelesine mübadil getiren gemilerin ikinci bir yazıyı beklemeden hemen şehirdeki Rumları alması ve böylelikle sıkışıklığın giderilmesi istendi. Rumların bir an önce gönderilmek istenmesindeki bir başka neden ise Rumlardan boşalan yerlere Yunanistan'dan gelen Türk mübadilleri yerleştirmek ve iskân sorunu çözmektir. Dolayısıyla Sinop ve civarındaki 1.547 Rum'un bir an evvel nakledilmesinin gerekliliği Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından, Mayıs 1924'te Atina'daki Türk Murahhası Heyeti'ne bildirildi. Ancak sevkiyatın gecikmesi üzerine, Karahisar-ı Şarki'de ve Trabzon'daki Rumlar ile birlikte Sinop'ta toplanan Rumların taşınması için gerekli vapur ihtiyacı bir kez daha vurgulandı.¹²³

Durumun aciliyetini belirten yazışmalara rağmen Sinoplu Rumların bölgeden gönderilmeleri 1924 Temmuz'unda gerçekleşti. Dolayısıyla iki aydan fazla bir süre sevk edilmeyi bekleyen Sinoplu Rumlar ile Sinop'a ulaşan bazı mübadil ailelerinin iskân sorunu devam etti. Hatta bazı yerlerde bir haneyi Rum ve mübadil Türk aileleri, birlikte paylaşmak zorunda kaldı. Bu durumu ivedilikle çözmek amacıyla Samsun'daki mübadele heyeti görevlendirilip, Sinop'a gönderildi. Heyetin görevi, Sinop ve Gerze'de bulunan Rum ahâlinin mübadele ve sevk işlemlerini denetlemek ve yürütmektir. Ayrıca Sinop Vilayet Gazetesi'nde İstanbul'dan gerçekleştirilen mübadele sevkiyatına da yer verilmişti. Gazetede yer alan haberde, 30 Haziran 1924 tarihine kadar mübadeleye tabi olup, kendi imkânları ile Yunanistan'a gitme başvurusunda bulunan 7.000 Rum'a mübadil vesikası verildiği ifade ediliyordu.¹²⁴

Sinop Vilayet Gazetesi'nin 7 Temmuz 1924 Pazartesi gününe ait nüshasında *Rumlar Gitti* başlığı ile Rum ahâlinin Sinop'u terk ettiği okuyucular ile paylaşılıyordu. Sinop'ta mübadeleye tabi olan Rumların sevk işlemlerini gerçekleştirmek üzere Sinop'a gelen Türk mübadele heyeti ile Yunan Salib-i Ahmer (Yunan Kızılhaçı) heyetinin ardından, 4 Temmuz Cuma gecesi *Efkinos* isimli Yunan bandıralı vapur Sinop Limanı'na ulaştı. Sinop'un kasaba ve köylerinde gelip, limanda toplanmış olan bütün Rumların hemen vapura aktarılmasına başlandı. Rum mübadillerin vapura yerleştirilme işlemleri, Cuma gecesinden başlayıp, 5 Temmuz Cumartesi akşamına kadar sürdü ve vapur Selanik'e gitmek üzere akşam saatlerinde Sinop'tan ayrıldı. Böylece Sinop kent merkezinden 771, Hacıoğlu, Ordu ve Karacaköy karyelerinden ise 641 Rum sevk edildi ve Sinop merkez kazası dâhilinde Rum nüfus kalmadı.¹²⁵

¹²³ Erdal 2018, s. 215.

¹²⁴ *Sinop Vilayet Gazetesi* 1924, S. 156, s. 1.

¹²⁵ *Sinop Vilayet Gazetesi* 1924, S. 157, s. 1.

21 Ağustos 1924'te ise Gerze'deki Rumlar bölgeden ayrıldı. Bu tarihte *Arşı Pelagos* isimli vapura¹²⁶ bindirilen 84 erkek ve 102 kadından oluşan toplam 186 Rum, Yunanistan'a gitmek üzere Gerze'den sevk edildi. Bu son Rum kafilesinin de gönderilmesi ile birlikte Sinop vilayeti dâhilinde mübadeleye tabi tutulacak başka Rum kalmadı.¹²⁷ Sinop Vilayet Gazetesi'nde yer alan ilgili haberlere bakıldığında Sinop ve Gerze iskelelerinden gerçekleştirilen sevkiyat kapsamında toplam 1.598 Rum, mübadele kapsamında bölgeyi terk etti. Seçil Akgün'ün aktarım yaparak verdiği bilgiye göre Sinop'tan ayrılan Rumların sayısı 1.189'du.¹²⁸ Sinop'taki Rum ahâliye dair Kızılay Arşivleri'nde geçen bir bilgide, buradaki Rumların sanat ehli ve balıkçı olduğu, mübadele neticesinde ise Sinop'tan 1.349 Rum'un ayrıldığı belirtiliyordu.¹²⁹

Geride kalan Rum hane ve arazilerine, mübadele ile Yunanistan'dan Sinop'a gelen Müslüman ahâli yerleştirildi.¹³⁰ Tıpkı Yunanistan'da taşınmazlarını bırakarak Türkiye'ye dönen bu Müslümanların mallarının, Anadolu'dan Yunanistan'a göçen Rum ahâliye verilmesi gibi. Sinop'ta envâl-i metrûke cinsinden haneler durumuna göre ya Liva İdare Meclisi'nce satıldı ya da Dâhiliye Vekâleti'nin vilayetlere gönderdiği yazı gereğince mübadil ailelerine devredilmeye çalışıldı.¹³¹

Sonuç

Uzun yıllar Anadolu'da birlikte yaşamalarına rağmen Türk ve Rum ahâlinin çeşitli nedenlerle görüş ayrılıklarına düşmesi, iki toplumun yapısal farklılıklarının da gündeme gelmesine neden oldu. Bu bağlamda Rumların Karadeniz'de Pontus Hükümeti kurma düşüncesi, Yunan ve İtilaf Devletleri tarafından olabildiğince desteklenmeye çalışıldı. Çeşitli vakalar neticesinde Osmanlı siyasi iradesi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında işgalci Rus birlikleri ile iş birliği halinde olmak ve casusluk şüpheleri gereğince Karadeniz sahillerindeki Rumları dâhile çekti. Bu karar, Sinop sancağının Sinop merkez, Ayancık ve Gerze kazaları ile sahile yakın köylerdeki Rumlar için de geçerli oldu.

İki yılı aşkın bir süre geçerli olan ilk tehcir uygulaması, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi ve ardından imzalanan mütareke kararları ile birlikte son buldu. Memleketlerine dönen Rumlar, geride bıraktıkları gayrimenkullerin el değiştirilmesi ya da Sinop'ta yaşanan yangın faciası sonucu hanelerini kaybetmenin verdiği üzüntü ve öfke ile taşkınlıklar yapmaya başladı. Bu taşkınlıkların bir sonraki adımı ise Sinoplu bazı Rumların Pontus çete faaliyetlerine katılması, yardım ve yataklık yapması şeklinde oldu. Millî Mücadele yıllarında gerçekleşen bu çete eylemleri, Ankara

¹²⁶ *Arşı Belagos* olarak da anılan vapur 19/20 Nisan 1924 tarihinde Trabzon'dan 2.500, Samsun'dan 2.265 olmak üzere toplam 4.765 Rum'u Yunanistan'a sevk etmiştir. BCA, Fon Kodu: 30.10.0.00 / Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Nu.: 123.877.8.

¹²⁷ *Sinop Vilayet Gazetesi* 1924, S. 169, s. 1.

¹²⁸ Akgün 1986, s. 275.

¹²⁹ Çapa 1990, s. 66.

¹³⁰ 1927 yılı itibarıyla Sinop vilayet merkezi ile kazalarına yerleştirilen mübadil nüfus sayısı ve kendilerine devredilen gayrimenkuller hakkında bkz. Erdal 2018, s. 215-216.

¹³¹ Kanbur 2012, s. 84-85.

Hükümeti tarafından önce 3. Ordu ardından ise Merkez Ordusu tarafından bastırılmaya çalışıldı. Ayrıca Pontus düşüncesine haiz Rum cemiyetleri yakın takibe alındı. Bu kovuşturma neticesinde Sinop ve Gerze'de Pontus emellerine hizmet eden cemiyetlerin şubelerinin olduğu anlaşıldı.

Yunan Devleti'ne ait donanmaların Güney Karadeniz kıyılarındaki ablukasını artırması, işgal kuvvetlerinin Türk birliklerinin Batı'ya doğru ilerleyişini baltalama çabaları nedeniyle Ankara Hükümeti tarafından Haziran 1921'de Karadeniz'deki Rumlar için ikinci bir tehcir uygulandı. Bu kapsamda Sinop'taki 550 Rum bölgeden uzaklaştırıldı. Her ne kadar bazı Rum Ortodokslar Pontusçu düşünceye hizmet etse de Papa Eftim öncülüğündeki Türk Ortodokslar bu duruma tepki gösterdi. Sinop, Gerze ve Boyabat'taki Rum cemaati liderleri ile eşrafının da işgal kuvvetlerine ve Rum Patrikliğine karşı tepkisiz kalmadı. Ne var ki Lozan'da gerçekleşen barış görüşmeleri sırasında Türk ve Yunan Hükümetlerinin fikir birliği yaparak Batı Trakya'daki Türkler ile Anadolu'daki Rumların yer değiştirilmesi kararı, Sinop'taki Rumlar için de geçerli oldu. Mübadele kapsamında 1.598 Rum, Sinop ve Gerze'ye gelen Yunan vapurlarına binip, bölgeden ayrıldı.

Çalışma sırasında Karadeniz'deki Rum nüfus ile bu nüfusun göçe tabi tutulması, Pontusçu eylemler ve Rum çete faaliyetlerine dair Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerinde bulunan çeşitli yerleşim yerlerine ait birçok çalışmanın olduğu görüldü. Ancak Sinoplu Rumların tehcir edilişi, tehcirten döndükten sonraki durumları ve mübadele gereğince Sinop'tan ayrılışları hakkında yeterli çalışmanın olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu araştırma ile birlikte Karadeniz Rumları, Sinop çerçevesinde değerlendirilmeye ve Rumların bölgeden ayrılmadan önceki son on yılına bakılmaya çalışıldı. Ayrıca elde edilen bulgular ışığında, Sinop'taki Rum nüfusun en azından belirli bir kısmının, köken itibarıyla Karamanlı Rumlar ya da Türk Ortodoks Hıristiyanlar olduğu fikri oluştu.

Son olarak bu çalışmada Osmanlı arşiv vesikaları, süreli yayınlar, çeşitli araştırma ve inceleme eserlerine başvuruldu. Lâkin Yunan ve Patrikhane arşivleri ile Rum mübadil hatıratlarına yer verilememiş olması çalışmayı eksik bırakmıştır. İleride bu belgelerin değerlendirilmesi ile yeni bilgiler ortaya konulacaktır. Yaşananlarla ilgili olarak Türk ve Yunan kaynaklarının sağlıklı bir mukayesesi neticesinde ise Sinop'taki Rum nüfus hakkında daha farklı bilgilerin ortaya çıkması olasıdır.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- Bâbîâlî Evrak Odası Evrakı (BEO): 4485/336357.
- Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmîye 3. Şube (DH.EUM.3.Şb.): 17/15; 17/49.
- Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmîye 6. Şube (DH.EUM.6.Şb.): 2/49; 7/9; 17/52.
- Dâhiliye Nezâreti İdare-i Umûmîye Evrakı Ekleri (DH.İ.UM.EK.): 39/44.
- Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS.): 55/24.
- Dâhiliye Nezâreti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.): 430/92; 61/41; 64/28, 29, 30; 65/204; 67/18; 69/146; 70/241; 75/102; 79/138; 95/23; 96/233; 431/38; 440/17; 510/113; 524/45; 525/53; 528/19; 558/93; 565/87; 566/16; 574/58; 589/71; 592/40, 115; 596/67; 597/110; 603/67; 607/48; 615/60, 61; 623/75; 624/129; 657/49, 50.
- Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): 209/56.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- Fon Kodu: 272.0.0.10 / Emvâl-i Metrûke, Yer Nu.: 2.11.13.
- Fon Kodu: 30.10.0.00 / Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Nu.: 123.877.8.

b. Süreli Yayınlar

Hâkimiyet-i Milliye
Kastamonu Vilayet Gazetesi
Kastamonu Vilayet Salnâmesi
Köroğlu
Sinop Vilayet Gazetesi
Vakit

c. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Akgün 1986 Seçil Akgün, “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu”, *Üçüncü Askerî Tarih Semineri (21-23 Mayıs 1986), Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e kadar)*, Ankara, s. 241-277.
- Arı 2014 Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- ATASE 2009 *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri (1918-1922)*, T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, C. 1, Ankara.
- Atnur 1994 İbrahim Ethem Atnur, “Osmanlı Hükümetleri ve Tehcir Edilen Rum ve Ermenilerin Yeniden İskânı Meselesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. IV, S. 14, s. 121-139.

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Yıllarında Sinop Rumları: Tehcir ve Mübadele

- Aydın 2009 Mehmet Aydın, “Türk Ortodoks Hristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesi’nin Kuruluşu”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 8, s. 7-22.
- Balcıoğlu2003 Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyân Bir Paşa: Koçgiri, Pontus, Nurettin Paşa*, Ebabil Yayınları, Ankara.
- Black Book 1922 *Black Book: The Tragedy of Pontus 1914-1922*, Athens.
- Biber 2016 Tuğba Eray Biber, *Karadeniz Rumları ve Yunanistan (1914-1923)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Cuinet 1894 Vital Cuinet, *La Turquie d’Asie: Géographie Administrative, Statistique Descriptive et Raisonnée de L’asie-Mineure*, Edt. Ernest Leroux, C. 4, Paris.
- Çapa 1990 Mesut Çapa, “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskânı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 2, S. 5, s. 49-69.
- Çokona 2016 Ari Çokona, *20. Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya’daki Rum Yerleşimleri*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Darkot 1979 Besim Darkot, “Sinop”, *İA*, C. 10, MEB, İstanbul, ss. 683-689.
- Dinamo 1974 Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân-4: Millî Kurtuluş Savaşı’nın Gerçek Hikâyesi*, May Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Dinamo 1977 Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân-8: Millî Kurtuluş Savaşı’nın Gerçek Hikâyesi*, May Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Doğanay 2017 Rahmi Doğanay, *Millî Mücadelede Karadeniz (1919-1922)*, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara.
- Efe 2018 İsmail Efe, *Sinop Tarihi: Türk Hâkimiyetine Girişinden Cumhuriyetin İlanına 1214-1923*, Büyüyen Ay Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Efiloğlu 2011 Ahmet Efiloğlu, *Osmanlı Rumları: Göç ve Tehcir 1912-1918*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.
- Erdal 2018 İbrahim Erdal, *Mübadele: Ulusallaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1930)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Esin ve Etöz 2014 Taylan Esin, Zeliha Etöz, “Cem-i İâne: Kastamonu’nun Büyük Savaşta İmarı”, *Toplumsal Tarih*, S. 241, s. 22-33.
- Greek Patriarchate 1919 Greek Patriarchate, *Persecution of the Greeks in Turkey 1914-1918*, Hesperia Press, Constantinople.
- İpek 2014 Nedim İpek, “Kaynakların Dilinde Göç Kavramı”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl 9, S. 17, s. 9-20.
- Kanbur 2012 Ercan Kanbur, *Sinop’tan Haberler: 1922, 1923, 1924 Yılları*, Şimal Matbaacılık, Sinop.
- Karay 2014 Refik Halid Karay, *Memleket Yazıları-5: Pek İyi Hatırlarım*, Haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Karay 2017 Refik Halid Karay, *Memleket Hikâyeleri*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.

- Karpat 2003 Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kerimoğlu 2006 Hasan Taner Kerimoğlu, “1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey’in Risalesi”, *ÇTTAD*, V/13, s. 91-107.
- Kurt 1995 *Pontus Meselesi*, Yay. Haz. Yılmaz Kurt, TBMM Basımevi, Ankara.
- Mehmed Said 1922 Mehmed Said, *Türkiye’nin Sıhhi İctimaî Coğrafyası: Sinop Sancağı*, Öğüd Matbaası, Ankara.
- Küçüker 2019 *Tarihî Arka Planıyla Pontus Meselesi ve Yabancı Basına Yansımaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mumyakmaz 2007 Hatice Mumyakmaz, “Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’ne Göre Millî Mücadele’de Milliyet: Türkler, Kürtler, Çerkezler, Hıristiyan Türkler, Ermeniler ve Rumlar (1920-1922)”, *ÇTTAD*, VI/15, s. 111-130.
- Mutlu 2011 Cengiz Mutlu, *Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1922)*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Onaran 2013 Nevzat Onaran, *Osmanlı’da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919): Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Peker 1955 Nurettin Peker, *İstiklal Savaşı (1918-1923) Resim ve Vesikalarla: İnebolu, Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı*, Gün Basımevi, İstanbul.
- Öztürk 2016 Özhan Öztürk, *Pontus: Antik Çağ’dan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Nika Yayınevi, Ankara.
- Yıldırım ve Zeynel 2010 *TBMM Albümü (1920-2010)*, Edt. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, C. I (1920-1950), TBMM Yayınları, Ankara.
- Tekir 2016 Süleyman Tekir, “Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Rus İşgal Bölgelerinden Yapılan Göçler”, *ÇTTAD*, XVI/32, s. 43-65.
- Uluğ 1952 Hüseyin Hilmi Uluğ, “İstiklâl Savaşı’nda Sinop”, *Vakit Gazetesi*, Yıl 35, S. 12541-12557.
- Ural 2007 Selçuk Ural, “Mütareke Dönemi’nde Pontus Hareketi’nin Doğuşuna Yönelik Faaliyetler”, *Başlangıcından Günümüze Pontus Sorunu*, Edt. Veysel Usta, Serander Yayınları, Ankara, s. 225-247.
- Usta 2011 Veysel Usta, “Trabzon Metropolit Hrisantos’un Paris Konferansı’na Sunduğu Muhtıranın Tenkidi”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 6/2, s. 973-984.

- Ülkütaşır 1966 M. Şakir Ülkütaşır, “Atatürk, Samsun ve Havza’da (19 Mayıs – 12 Haziran 1919)”, *Türk Kültürü*, S. 49, Yıl 5, s. 30-35.
- Yalçın 2017 Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz: Mübadele İnsanları*, Birzamanlar Yayıncılık, 12. Baskı, İstanbul.
- Yerasimos 1988/1989 Stefanos Yerasimos, “Pontus Meselesi”, *Toplum ve Bilim*, sayı 43/44, s. 33-76.

SUMMARY

Located on the southern coast of the Black Sea, Sinop has been home to many civilizations during history. At the same time, it has allowed people of different ethnicities and beliefs to live together. Sinop, which was reigned by the Ottoman Empire in 1461, also showed diversity in terms of population during the Ottoman period. Thus, Muslims, Greeks and Armenians lived together in Sinop until the first quarter of the 20th century. Sinop was attached to the Kastamonu province with administrative status as a sanjak during this period. In 1914, the total population of the Sanjak of Sinop was 160,401 and there were 8,814 Greeks. The Greeks of Sinop were engaged in craftsmanship, shipping, fishing, tobacco farming and jewellery making, within the context of their economic activities. The Greeks lived in the southeastern part of the Sinop peninsula and in the district outside of the walls of Sinop Castle was called *Varoş*.

After the outbreak of the World War I in 1914, the Ottoman Empire went to the war. Subsequent to this, the Ottoman Government deported Armenians in 1915 and Greeks in 1916 due to security concerns. After the Russian army occupied Trabzon in 1916, there was an increase in the Pontus movements in the Black Sea. The Greeks, who was located on the coastline region extending from the western part of Trabzon to Sinop wanted the Russian occupation. The Ottoman Empire, who had discovered the Greeks idea of collaborating with the Russians, referred the Greeks to the inner sections of Anatolia. Therefore, the Greeks of Sinop and its surrounding towns to be deported to Kastamonu province in the south from the mid-summer of 1916. A small number of Greeks tried to escape to Russia. The Greeks in Sinop, Ayancık, Gerze and Boyabat had to leave their places within the context of the deportation. The 6,076 Greeks resident who lived on the coastline of Sinop and Kastamonu were exiled to the interior sections of the country as of August 9th, 1916. These people were settled in Kastamonu province center with sanjak and towns of Kastamonu such as Çankırı, Tosya, Çerkeş, Araç, Daday and Taşköprü. The task of controlling and executing all kinds of transactions of the goods left behind by the Greek community was transferred to the liquidation commissions of the Ottoman Empire.

A year after the deportation of the Greeks, the Governor of Kastamonu *Atıf Bey* reported that as of July 7th, 1917, there were almost no Greeks on the coastline of Sinop and Kastamonu. After the Greek community in Sinop left the city, the refugees who fled from Eastern Black Sea cities such as Trabzon and Rize, occupied by the Russians, were placed in their houses in the *Varoş* district. However, as a result of the fire that broke out in the house where a refugee was staying on September 13th, 1917, 400 houses,

various public buildings, two churches and many shops were burnt down in the *Varoş* district. As a result of the second fire that broke out shortly after, on December 17th, 1917, 213 houses were destroyed.

In the meantime, according to an encrypted telegram dated August 13th, 1918, it was stated that it was appropriate to place 4,303 Greek residents in 998 houses deported from Sinop and Kastamonu coasts, and the Greek residents of Sinop-Kastamonu road to the Çankırı sanjak. As of September 1918, 1,888 people were deported from the coastal area and placed in the city centre of Kastamonu and its surroundings. Meanwhile, 82 Greek people lived in Sinop during this period. 70 Greeks fled or immigrated to the foreign countries.

Following the Armistice of Mudros, which was signed on October 30th, 1918, after the World War I, the Greeks began to return to their homes. 1,214 Greeks were deported from 320 homes in the Ayancık town and villages of Sinop before the deportation. 1,050 Greeks returned to Ayancık after the Armistice of Mudros. The number of Greeks deported from Sinop was 2,423. The Greeks returned to Sinop and settled in their homes after the war was 827 people.

However, some of the remaining 1.596 of Greeks that returned to Sinop, due to the fire in 1917, or Muslim refugees who had settled into some of these houses. It was decided that free timber would be given to the Greeks whose houses were burnt down by the Ottoman Government to rebuild their homes. Also, seed grain was distributed to plant their fields. Between 1916 and 1917, while there was no Greek residence in Sinop, the proceeds from their fields were distributed to them by government officials after returning from the deportations.

On the other hand, during the years of the Turkish National Struggle, the idea of forming a Pontus government among the Greeks in the Black Sea and the gang activities had resumed. In addition, the Black Sea coast was blockaded by Greek warships and bombed from time to time. Thereupon, June 12th, 1921, according to the decision taken in the Greek community on the shores of the Black Sea, people between the ages of 15 to 50 years who were in possession of hands guns were deported to the inner parts of Anatolia. The 63,844 Greeks were sent elsewhere during this second deportation. In this context, 550 Greeks were sent from Sinop.

The Independent Turkish Orthodox Patriarchate in Anatolia, which protested the Greek oriented policy of the Fener Greek Patriarchate, supported the Grand National Assembly of Turkey during this period. By 1922, there were 4,265 Greeks in Sinop, 2,024 Greeks in Gerze, 1,540 Greeks in Ayancık and 129 Greeks in Boyabat. Among the Greek families, the Greeks who came from the Karaman and Kayseri sides were dominant in the last fifty years. On the other hand, the Turkish-Greek population exchange was decided in accordance with the decision taken at the Lausanne Peace Conference. In this context, the Greek-flagged passenger ferry named *Efkinos* arrived at Sinop Harbor and 1,415 Greeks left Sinop on July 5th, 1924. The 186 Greeks in Gerze left by a boarded passenger ferry named *Arshi Pelagos* on August 21st, 1924. Thus, in total 1,598 Greeks left Sinop as a requirement of the population exchange. Due to population exchange, the Muslim arrivals were settled to the remaining houses and lands of the Greeks in Sinop.